

Dit document maakt gebruik van bladwijzers.

NBA-handreiking 1145

**Specifieke verplichtingen vanuit de
toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor
en de externe accountant bij banken**

1 maart 2019

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

NBA-handreiking 1145 Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken

NBA-handreiking 1145:	Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken
Van toepassing op:	<ul style="list-style-type: none"> • Controle jaarrekening • Controle staten • Interne audits • Onderzoek vermogensscheiding • Onderzoek kostprijsmodel • Werkzaamheden Rapportage Renterisico • Onderzoek Depositogarantiestelsel
Onderwerp:	Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken
Datum:	1 maart 2019
Laatst herzien:	
Status:	NBA-handreiking, geen dwingende bepalingen. Wanneer in de tekst het woord 'dient' of een synoniem daarvan wordt gebruikt, betreft het een verwijzing naar wettelijke of overige verplichtingen.
Relevante regelgeving:	<p>Nederlandse wet- en regelgeving Bron: Web (DNB) Open Boek Toezicht</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wet op het financieel toezicht (Wft) • Richtlijn 2013/36/EU van het Europees Parlement en de Raad (26 juni 2013) betreffende toegang tot het bedrijf van kredietinstellingen en het prudentieel toezicht op kredietinstellingen (geïmplementeerd via de Wft) • Richtlijn 2014/49/EU van het Europees Parlement en de Raad (16 april 2014) inzake de depositogarantiestelsels (geïmplementeerd via de Wft) <p>Via European Banking Authority (EBA) uitgevaardigde Europese wet- en regelgeving Bron: Web EBA - Single Rulebook</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Capital Requirements Directive (CRD IV) 2 Capital Requirements Regulation (CRR) 3 Bank Recovery and Resolution Directive 4 Deposit Guarantee Schemes Directive <p>EBA guidelines Bron: Web EBA - regulations</p> <ul style="list-style-type: none"> • EBA guidelines on communication between supervisors and statutory auditors (EBA/GL2016/05) • EBA guidelines on internal governance (EBA/GL/2017/11 per 30 juni 2018) <p>Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) Bron: Web BIS - standards/guidelines/sound practices</p> <ul style="list-style-type: none"> • #280 External audits of banks (maart 2014) • #223 The internal audit function in banks (juni 2012) • #328 Corporate governance principles for banks (juli 2015) <p>Hoewel EBA/BCBS geen wetgeving betreffen, is naleving van deze guidelines wel als uitgangspunt gehanteerd voor deze handreiking.</p>

Disclaimer

De NBA heeft zich ten doel gesteld voor een zo betrouwbaar mogelijke uitgave te zorgen. Niettemin is de NBA niet aansprakelijk voor onjuistheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

Gebruikte afkortingen en internetpagina's

AFM	Autoriteit Financiële Markten - www.afm.nl
AO/IB	Administratieve organisatie en interne beheersing
Art.	artikel(en)
BCBS	Basel Committee on Banking Supervision - www.bis.org/bcbs/
Bgfo	Besluit gedragtoezicht financiële ondernemingen Wft
Bpr	Besluit prudentiële regels Wft
BW2	Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek
COREP	Common reporting
CRD (IV)	Capital Requirements Directive - Directive 2013/36/EU
CRR	Capital Requirements Regulation - Regulation (EU) 575/2013
CET1	Common Equity Tier 1
DGS	Depositogarantiestelsel
DLR	Digitaal Loket Rapportages
DNB	De Nederlandsche Bank - www.dnb.nl
EBA	European Banking Authority - www.eba.europa.eu/
ECB	Europese Centrale Bank - www.ecb.eu
EER	Europese Economische Ruimte (Engels: EEA)
EL	Expected Loss
EU	Europese Unie
FINREP	Financial reporting
HRA	Handleiding Regelgeving Accountants - www.nba.nl/Wet-en-regelgeving/Beroepsregels/HRA/
IAF	Interne auditfunctie
IIA	Institute of Internal Auditors
IKB	Individueel Klantbeeld
ISAE	International Standard on Assurance Engagements
LCR	Liquidity coverage ratio
LGD	Loss Given Default
LR	Leverage ratio
MiFID	Markets in Financial Instruments Directive
NBA	Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants - www.nba.nl
Nrgfo	Nadere Regeling gedragtoezicht financiële ondernemingen Wft
NSFR	Net stable funding ratio
NV COS	Nadere voorschriften controle- en overige standaarden - www.nba.nl/Wet-en-regelgeving/Beroepsregels/HRA/
Oob	Organisatie van openbaar belang
PD	Probability of Default
Rsfo	Regeling staten financiële ondernemingen Wft
Standaard	De desbetreffende standaard van de NV COS
SREP	Supervisory Review & Evaluation Process
Vvgb	Verklaring van geen bezwaar
Wft	Wet op het financieel toezicht
Wge	Wet giraal effectenverkeer
Wta	Wet toezicht accountantsorganisaties
Wwft	Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme

Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
2	De verhouding tussen de controle volgens de NV COS en de toezichtregelgeving	7
3	Verantwoordelijkheden	9
4	Specifieke verplichtingen interne auditor en externe accountant	11
4.1	Meldingen en inlichtingen aan en overleg met toezichthouders	11
4.2	Beoordeling toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing	14
4.3	Controle staten	16
4.4	Onderzoek toevoeging interim winst aan het kapitaal	21
4.5	Onderzoek vermogensscheiding	21
4.6	Onderzoek kostprijsmodel	23
4.7	De werkzaamheden van de externe accountant op de Rapportage Renterisico	24
4.8	Onderzoek Depositogarantiestelsel	25
4.9	Invloed wet en regelgeving bij de controle van de jaarrekening (Standaard 250)	27
5	Additionele vereisten interne auditor	29
5.1	De Internal Audit Functie als vereist door de BCBS	29
5.2	De interne auditor als één van de 'control functions' – vereisten EBA	29
5.3	Voorschriften internal auditor vanuit de CRR	31
6	Opdrachtbevestiging externe accountant	33
Bijlage 1	Themalijst externe accountant	34
Bijlage 2	Themalijst interne auditor	36
Bijlage 3	Vermogensscheiding	37
Bijlage 4	Voorbeelden van teksten	41

1 Inleiding

1.1 Het doel van deze handreiking is om uitleg te geven over:

- de specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving (toezichtregelgeving) voor banken voor de externe accountant die de jaarrekening of de toezichtverslagstaten¹ (hierna staten) controleert van een bank;
- de specifieke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor banken voor de interne auditor van een bank;
- het onderzoek door de externe accountant van de toevoeging van de interimwinst aan het kapitaal;
- het onderzoek door de externe accountant van de maatregelen voor vermogensscheiding van een beleggingsonderneming (tevens zijnde een bank);
- het onderzoek door de externe accountant van het kostprijsmodel voor de begrote kosten voor advies over en distributie van bepaalde financiële producten en de toerekening van kosten aan deze financiële producten;
- de werkzaamheden van de externe accountant op de Rapportage renterisico;
- de International Standard on Assurance Engagements (ISAE 3402, *Assurance Reports on Controls at a Service Organisation*)² –werkzaamheden ten aanzien van het proces van de totstandkoming van de Depositogarantiestelsel (DGS)-bestanden.

De handreiking is bijgewerkt naar de stand van de wet- en regelgeving (regelgeving) op 31 oktober 2018, tenzij anders is vermeld.

1.2 De handreiking is beperkt tot uitleg over specifieke verplichtingen voor de interne auditor en de externe accountant die voortvloeien uit de toezichtregelgeving. Deze handreiking is niet bedoeld om een volledig overzicht te geven van de toezichtregelgeving voor banken. Wel wordt in hoofdstuk 2 ingegaan op de verhouding tussen de reguliere controle van de jaarrekening volgens de NV COS en de werkzaamheden in het kader van de toezichtregelgeving die in deze NBA-handreiking wordt toegelicht. Naast de verplichtingen die voortvloeien uit deze wetgeving zijn ook andere verplichtingen op de interne auditor en de externe accountant van toepassing (b.v. de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek (BW2) en de EU-verordening 537/2014 voor organisaties van openbaar belang (oob)). Deze worden in de handreiking niet behandeld.

1.3 Deze handreiking gaat specifiek in op de meldingsplichten van de externe accountant vanuit de Wft. Deze handreiking gaat niet in op andere meldingsplichten die vanuit andere regelgeving zoals bijvoorbeeld de *Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme Wwft*³ en de *Nadere voorschriften handelwijze accountant bij niet-naleving wet- en regelgeving door eigen organisatie of cliënt* (NV NOCLAR) zouden kunnen ontstaan. Hiervoor verwijzen wij naar (de uitleg bij) de andere regelgeving. Denk hierbij aan NBA- handreiking 1124, *Richt snoeren voor de interpretatie van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) voor belastingadviseurs en accountants* en NBA-handreiking 1137, *Corruptie, werkzaamheden van de accountant* en (de Toelichting op) de NV NOCLAR.

¹ CRD IV toezichtrapportages.

² In Nederland is ISAE 3402 geïmplementeerd als Standaard 3402, *Assurance-rapporten betreffende interne beheersingsmaatregelen bij een serviceorganisatie* in de NV COS.

³ De accountant zal in het kader van zijn controle aandacht besteden aan de Wwft verplichtingen van zijn cliënt. Dit kan op grond van de toezichtregelgeving (Wft) ook aanleiding geven tot een melding (Zie hoofdstuk 3).

2 De verhouding tussen de controle volgens de NV COS en de toezichtregelgeving

- 2.1 De NV COS vraagt van externe accountants om bij een controle aandacht te besteden aan de naleving van de regelgeving door cliënten. De verplichtingen hiervoor zijn opgenomen in Standaard 250, *Het in aanmerking nemen van wet- en regelgeving bij een controle van financiële overzichten*. Standaard 250 vraagt van de externe accountant niet om aan alle regelgeving aandacht te bieden maar onderkent twee categorieën regelgeving waaraan aandacht moet worden geboden:
- de bepalingen van die regelgeving die in het algemeen geacht worden van directe invloed te zijn op de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen die van materieel belang zijn;
 - overige regelgeving die geen directe invloed heeft op de vaststelling van de bedragen en toelichtingen in de financiële overzichten, maar waarvan het naleven van fundamenteel belang kan zijn voor de operationele aspecten van het bedrijf, voor de mogelijkheid van een entiteit om haar activiteiten voort te zetten, dan wel voor het voorkomen van sancties van materieel belang.
- 2.2 Voorbeelden van de eerste categorie regelgeving zijn belastingregelgeving en regels m.b.t. pensioenregelingen. Voorbeelden van de tweede categorie zijn regelgeving met betrekking tot vergunningen, solvabiliteitseisen gesteld door toezichthouders of het naleven van regelgeving met betrekking tot het milieu.
- 2.3 Toezichtregelgeving voor de financiële sector zal veelal onder de tweede categorie vallen. Daarbij komt het wel voor dat toezichtregelgeving van de gecontroleerde vraagt om een specifieke opdracht te laten uitvoeren.
- 2.4 Er is een duidelijk onderscheid in de werkzaamheden die een externe accountant moet uitvoeren met betrekking tot de verschillende categorieën uit de regelgeving. De eerste categorie heeft een directe invloed op materiële posten in de financiële overzichten. De externe accountant zal dan ook voldoende en geschikte controle informatie moeten verzamelen om na te gaan of deze regelgeving is nageleefd.
- 2.5 Met betrekking tot de tweede categorie, waar de toezichtregelgeving onder valt, is het niet zo dat niet-naleving tot directe gevolgen leidt in de jaarrekening. Dat dergelijke regelgeving soms tot (strafrechtelijke) handhaving kan leiden wordt niet als direct gevolg gezien, het is immers lang niet zeker dat niet-naleving financiële gevolgen heeft. Bijvoorbeeld het niet-naleven van toezichtregelgeving kan in sommige gevallen leiden tot handhavingsmaatregelen met een financieel gevolg, maar veelal heeft een toezichthouder een breder instrumentarium van handhavingsmaatregelen. Een toezichthouder kan bijvoorbeeld ook vereisen dat de organisatie maatregelen neemt om de niet-naleving op te heffen.
- 2.6 De externe accountant zal in zijn controle nagaan of er aanwijzingen zijn voor geïdentificeerde of vermoede niet-naleving van de overige regelgeving / toezichtregelgeving. Dit doet hij met name door het management en de met governance belaste personen (de interne toezichthouders) (schriftelijk) te vragen of zij de betreffende regelgeving naleven en of zij bekend zijn met niet-naleving. En door correspondentie met de toezichthouder te inspecteren en in het reguliere overleg met de toezichthouder hiernaar te informeren. Uiteraard blijft hij daarnaast gedurende de uitvoering van zijn controleopdracht alert op aanwijzingen dat regelgeving niet wordt nageleefd. Voor zover er geen aanwijzingen bestaan dat regelgeving niet wordt nageleefd, is de accountant niet gehouden om nadere controle informatie te verzamelen om na te gaan of deze regelgeving is nageleefd.
- 2.7 Als de externe accountant zich bewust wordt van geïdentificeerde of vermoede niet-naleving zal hij nagaan hoe dit is ontstaan en zal hij de gevolgen daarvan voor de jaarrekening onderzoeken. Uiteraard zal hij hierover communiceren met het management en de met governance belaste personen. Hij zal bij de beoordeling van de invloed ook kijken naar de vraag of de toezichthouder bekend is met de niet-naleving en op welke wijze de toezichthouder handhavend

optreedt. Uiteraard volgt de externe accountant ook hoe de organisatie omgaat met de opvolging van de geconstateerde niet-naleving van de regelgeving.

- 2.8 In sommige gevallen kan het niet-naleven van overige regelgeving leiden tot strafrechtelijk verwijtbaar gedrag. Denk hierbij aan het strafrechtelijk vervolgen bij een ongeluk indien sprake is van het niet-naleven van veiligheidswetgeving of het strafrechtelijk vervolgen van overtreding van de Wwft, als dit geleid heeft tot daadwerkelijk witwassen door derden. Nalatigheid met de veiligheidsregelgeving hoeft niet te leiden tot een ongeluk, en onvoldoende aandacht bij een financiële instelling voor de Wwft hoeft niet te leiden tot misbruik door cliënten van de financiële instelling. De externe accountant zal dus ook pas rekening kunnen houden met de gevolgen hiervan als hij bekend wordt met een onderzoek inzake strafrechtelijke vervolging.
- 2.9 Natuurlijk kunnen de verplichtingen in toezichtregelgeving leiden tot aanvullende eisen voor de externe accountant . Zolang dat niet het geval is kan de externe accountant volstaan met de uitvoering van de werkzaamheden zoals beschreven in Standaard 250. In ieder geval heeft de externe accountant, zoals verderop in deze handreiking staat beschreven, een aantal meldplichten als het gaat om niet-naleving van toezichtregelgeving. Veelal zal het hier gaan om het melden van zaken die hij in zijn reguliere controle heeft opgemerkt. Het wordt niet verwacht door de toezichthouder dat de externe accountant aanvullende werkzaamheden uitvoert. Daarnaast is er een aantal situaties waarin van de externe accountant wordt gevraagd om specifieke rapportages of werkzaamheden uit te voeren en hierover te rapporteren voor de toezichthouder. Deze situaties worden beschreven in de handreiking.
- 2.10 Samenvattend kan gesteld worden dat bij de beoordeling van de naleving van toezichtregelgeving de externe accountant kan volstaan met de werkzaamheden uit Standaard 250 uit de NV COS. Dit is niet het geval als de toezichtregelgeving om extra werkzaamheden vraagt. Hoofdstuk 4 gaat hier nader op in.

3 Verantwoordelijkheden

3.1 Met 'toezicht' wordt in deze handreiking bedoeld het externe toezicht zoals dat is geregeld in bank specifieke regelgeving. Voor banken is dit de Wft en CRD IV (CRR en CRD). De toezichthouders zijn De Nederlandsche Bank (DNB), de Europese Centrale Bank (ECB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

DNB/ECB⁴ is verantwoordelijk voor prudentieel toezicht, de AFM voor gedragstoezicht. DNB/ECB verstrekt vergunningen aan j banken.

De specifieke verplichtingen hebben verschillende verschijningsvormen: de toezichthouder heeft definities bepaald en tijdslijnen vastgesteld waarbinnen werkzaamheden gerapporteerd moeten worden, maar geeft daarnaast aanvullende voorschriften op het gebied van taakopvatting en governance.

De ECB voert haar toezichthouderstaken uit vanuit het Single Supervisory Mechanism (SSM), waarbij zij samenwerkt met de nationale toezichthouders (in Nederland: DNB) in Joint Supervisory Teams. Deze wijze van toezicht is operationeel vanaf november 2014. Het Joint Supervisory Team voert het daadwerkelijke toezicht uit op de 6 (stand 2018) 'systemically important banks', waarbij de werkwijze verschilt tussen *global* respectievelijk *local* systemically important banks. De overige banken vallen onder rechtstreeks toezicht van DNB, waarbij de wijze van toezicht gelijk wordt getrokken met die van de ECB. De invulling van het bancaire toezicht kan van bank tot bank verschillen. Dit resulteert ook in verschillen van invulling van het bipartiete en tripartiete overleg. De accountant zal hiermee rekening moeten houden.

3.2 In het kader van de relatie tussen het bestuur/de Raad van Commissarissen van de banken, de interne auditor, de externe accountant en de toezichthouder worden de volgende verantwoordelijkheden onderscheiden:

- het bestuur is verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering en de externe rapportage (jaarrekening en staten) daarover, waarbij onder meer de eisen van regelgeving in acht moeten worden genomen;
- de rol van het auditcomité wordt voorgeschreven door EU-verordening 537/2014 en het Besluit instelling auditcommissie. Het auditcomité en de Raad van Commissarissen vervullen een centrale rol met betrekking tot audit (intern en extern). De regelgeving heeft ook ten aanzien van dit auditcomité de principes gedefinieerd waarlangs deze wordt geacht te handelen;
- de interne auditor is verantwoordelijk voor de onafhankelijke toetsing van de kwaliteit en effectiviteit van de organisatorische beheersingsmaatregelen, riskmanagement en governance. De taakopdracht van de interne auditor wordt door het bestuur in samenspraak met het auditcomité bepaald, die daarbij rekenschap heeft te geven aan de vereisten van de betrokken beroepsgroepen en de daartoe door de toezichthouders vastgestelde principes. Op verschillende plaatsen in de regelgeving zijn specifiek omschreven taken bij de interne auditor neergelegd; deze specifieke vereisten worden in deze handreiking uitgewerkt.;
- de externe accountant is verantwoordelijk voor de controle van de jaarrekening en de staten⁵. Bij de controle van de jaarrekening of de staten gaat de externe accountant in het kader van Standaard 250 na of de bank aan de voor deze controle relevante regelgeving heeft voldaan. Wanneer de externe accountant werkzaamheden verricht bestaat de verantwoordelijkheid jegens toezichthouders⁶ om bepaalde zaken te melden of inlichtingen te verstrekken vanuit de desbetreffende toezichtregelgeving en vanuit Standaard 250;
- de toezichthouders zijn verantwoordelijk voor de uitoefening van het toezicht.

⁴ Afhankelijk van de bank is dit ECB al dan niet in samenwerking met DNB of DNB.

⁵ De controle van de jaarrekening ingevolge BW2 en de controle van de staten ingevolge de Wft worden volgens de Wta aangemerkt als wettelijke controles. Voor het verrichten van wettelijke controles heeft een accountantsorganisatie een vergunning van de AFM nodig.

⁶ Het BCBS heeft haar verwachtingen en aanbevelingen voor de controle van de jaarrekening van banken gepubliceerd. Het BCBS is niet bevoegd om standaarden vast te stellen voor externe accountants maar verwacht dat goede toepassing van bestaande standaarden mede omvat de juiste afstemming van de controlewerkzaamheden op de risico's en omstandigheden die gelden voor banken. Sommige aanbevelingen van de BCBS gaan verder dan de controlestandaarden.

- 3.3 De externe accountant kan gebruik maken van de werkzaamheden van interne auditors in overeenstemming met Standaard 610, *Gebruikmaken van de werkzaamheden van interne auditors*.

4 Specifieke verplichtingen interne auditor en externe accountant

4.1 Meldingen en inlichtingen aan en overleg met toezichthouders

4.1.1 *Meldingsplicht van de externe accountant aan toezichthouders*

- 4.1.1.1 Op basis van artikel 3:88 lid 1 en 2 en artikel 4:27 lid 1 en 2 van de Wft bestaat voor de externe accountant die de jaarrekening of de staten controleert van een bank bestaat de verplichting om de toezichthouders, DNB/ECB en de AFM, van bepaalde omstandigheden op de hoogte te brengen.

Uit hoofde van de EU-verordening 537/2014 heeft de externe accountant bij een oob tevens de plicht om aan de AFM alle informatie te melden die een van de volgende zaken tot gevolg kan hebben⁷:

- een materiële inbreuk op wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen;
- een materiële bedreiging of twijfel over continuïteit;
- weigering oordeel, afkeurende verklaring of verklaring met voorbehoud een aanleiding tot het geven van een niet goedkeurende verklaring.

Omdat deze verantwoordelijkheid voortvloeit uit wettelijke voorschriften handelt de externe accountant bij een melding niet in strijd met de geheimhoudingsbepalingen van de Wta (art. 26), Bta (art. 38a) en de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (Zie Par. 2.6).

- 4.1.1.2 De verplichting van de externe accountant om de toezichthouders DNB en de AFM van bepaalde omstandigheden op de hoogte te stellen, heeft betrekking op omstandigheden die:
- in strijd zijn met de ingevolge deel 3 (dit is het deel over het prudentieel toezicht, melding aan DNB/ECB conform art. 3:88 lid 1 en 2 van de Wft) of deel 4 (dit is het deel over het gedragstoezicht, melding aan de AFM conform art. 4:27 lid van de Wft) van de Wft opgelegde verplichtingen (Zie hieronder in Par. 4.1.1.4);
 - het voortbestaan bedreigen (melding aan DNB/ECB);
 - leiden tot weigering van het afgeven van een verklaring bij de jaarrekening of de staten, of tot het maken van voorbehouden (kort gezegd: het niet afgeven van een goedkeurende verklaring⁸, melding aan DNB/ECB).

Melding vindt plaats aan de toezichthouder voor het desbetreffende onderdeel (tussen haakjes genoemd). Meer informatie over de meldingsprocedure is te vinden op de websites van DNB en AFM.

- 4.1.1.3 Het is van belang dat de externe accountant in die gevallen waarin daartoe aanleiding bestaat tot melding aan de toezichthouders overgaat. Hierbij wordt een proactieve rol van de externe accountant verwacht, ook in die situaties waarin de bank al contact heeft opgenomen met de toezichthouders. De externe accountant is ervoor verantwoordelijk dat hij zelf zo spoedig mogelijk bepaalde omstandigheden waarvan hij kennis heeft gekregen aan de toezichthouders meldt.

- 4.1.1.4 Bij het eerste aandachtspunt hiervoor bij 4.1.1.2 kan gedacht worden aan de bepalingen betreffende:
- vergunningvereisten in het algemeen;
 - deskundigheid, betrouwbaarheid en integriteit van de beleidsbepalers;
 - structurering en inrichting van de organisatie, integere en beheerste uitoefening van het bedrijf en uitbesteding;
 - solvabiliteit en liquiditeit;
 - zorgvuldige dienstverlening.

Zie hiervoor de themalijst in Bijlage 1.

⁷ Deze meldplicht wordt hier voor de volledigheid genoemd. De EU-verordening heeft rechtstreekse werking, maar is voor alle oob's en niet specifiek voor banken.

⁸ Hiermee wordt niet bedoeld de opname van een onverplichte of verplichte paragraaf ter benadrukking van aangelegenheden in een goedkeurende controleverklaring.

- 4.1.1.5 De controles van de jaarrekeningen van banken zijn gericht op de getrouwheid daarvan. De controles van de staten van banken zijn gericht op opstelling in overeenstemming met de bepalingen van en ingevolge de Wft. Bij zijn controlewerkzaamheden besteedt de externe accountant niet noodzakelijkerwijs aandacht aan naleving door de bank van alle ingevolge de toezichtregelgeving opgelegde verplichtingen. De externe accountant hoeft op grond van de meldingsplicht geen andere werkzaamheden te verrichten dan de reguliere werkzaamheden die op grond van de opdracht tot controle van de jaarrekening of de staten worden uitgevoerd.
- 4.1.1.6 De externe accountant dient zich bij de uitvoering van zijn werkzaamheden af te vragen of hij kennis heeft gekregen van omstandigheden die aan de toezichthouders moeten worden gemeld. De externe accountant zal kennisnemen van de correspondentie met de toezichthouder, de rapportages van en aan de toezichthouder en nagaan of er indicaties van mogelijke overtredingen van regelgeving aan de orde zijn. Wanneer de bank een melding heeft gedaan aan de toezichthouder dan verkrijgt de externe accountant een afschrift van de gedane melding. Daarnaast laat de externe accountant het bestuur bevestigen dat het de externe accountant volledig op de hoogte gesteld heeft van omstandigheden die aanleiding geven tot melding en die tevens van invloed kunnen zijn op de jaarrekening of de staten. Hiervoor wordt verwezen naar Standaard 580, *Schriftelijke bevestigingen*. Dit laat onverlet dat de externe accountant een zelfstandige meldingsplicht heeft (Zie Par. 4.1.1.3).
- 4.1.1.7 De externe accountant maakt, mede in verband met de vereiste zorgvuldigheid, de inhoud van een eventuele voorgenomen melding kenbaar aan het bestuur. Alvorens hij de melding doet stelt hij het bestuur in de gelegenheid om de toezichthouder te informeren. Dit laat onverlet de wettelijke eis aan de externe accountant om zo spoedig mogelijk zelf tot melding over te gaan. Dit betekent dat de externe accountant normaliter binnen enkele werkdagen nadat hij kennis heeft gekregen van de omstandigheden die aan de toezichthouders moeten worden gemeld, tot melding overgaat. De melding door de externe accountant vindt in alle gevallen (ook) schriftelijk plaats.
- 4.1.1.8 De NBA heeft een themalijst opgesteld (Zie Bijlage 1). Deze themalijst bevat de relevante van toepassing zijnde regelgeving waarmee de externe accountant bij de controle van de jaarrekening of de staten voor DNB/ECB rekening houdt ten behoeve van eventuele meldingen aan toezichthouders. De externe accountant betreft deze bijlage in de uitvoering van zijn controlewerkzaamheden voortvloeiend uit Standaard 250.
- 4.1.2 *Verstrekken van inlichtingen door externe accountant aan toezichthouders*
- 4.1.2.1 De externe accountant verstrekt alle inlichtingen zoals bedoeld in de wet aan de toezichthouders of stelt vast dat de bank de desbetreffende inlichtingen namens hem aan de toezichthouders doet toekomen.
- In de relatie met DNB/ECB zal deze aan de externe accountant op grond van EBA-richtlijn EBA/GL/2016/05 beginsel 2, verzoeken om informatie te delen over alles wat voor het toezicht van een kredietinstelling relevant is.
- 4.1.2.2 De verplichting van de externe accountant om de prudentieel toezichthouder (DNB/ECB) bepaalde inlichtingen betreffende een bank te verstrekken heeft betrekking op:
- het accountantsverslag betreffende de controle van de jaarrekening en het accountantsverslag betreffende de controle van de staten aan de bestuurders en de raad van commissarissen (die door de bank met de toezichthouder wordt gedeeld);
 - de management letter/directiebrief (afhankelijk van de specifieke afspraken bij de individuele bank, is het mogelijk dat de interne auditor en de externe accountant gezamenlijk één management letter schrijven, waarvoor zij alsdan gezamenlijk verantwoordelijk zijn); en
 - overige correspondentie tussen de externe accountant en de bank die rechtstreeks betrekking heeft op de verklaring bij de jaarrekening of de staten van de bank.
- 4.1.2.3 Op basis van afstemming met toezichthouder wordt dit nader ingevuld. De diepgang van de communicatie hangt af van het belang van de bank. Een zogenaamde 'diepgaande communicatie' (EBA /GL/2016/05) moet worden onderhouden met de externe accountants van kredietinstellingen als bedoeld in artikel 131 van Richtlijn 2013/36/EU (global (mondiaal) systeemre-

levante instellingen (MSI's) en andere systeemrelevante instellingen (ASI's) alsmede met andere instellingen als door de bevoegde autoriteiten bepaald op basis van een beoordeling van de omvang en interne organisatie van instellingen en van de aard, reikwijdte en complexiteit van hun activiteiten. Van 'diepgaande communicatie' is sprake als de communicatie frequenter is dan normaal, teneinde nader inzicht te krijgen in de financiële situatie van een kredietinstelling wanneer meer toezicht wordt uitgeoefend of nodig is.

4.1.2.4 Wanneer met de externe accountants door de toezichthouder een zogenaamde 'diepgaande communicatie' wordt onderhouden (dit dus ter bepaling door de toezichthouder), dient in de besprekingen vanuit de regelgeving in ieder geval het volgende aan de orde te komen: de controleaanpak, de controleverklaring en de communicatie van de auditors met de raad van bestuur, het hoger management of het auditcomité van de kredietinstelling, of een ander orgaan dat vergelijkbare functies binnen de instelling uitoefent, over belangrijke kwesties met betrekking tot financiële verslaglegging en controle, inclusief de controleverklaring en de in de artikelen 10 en 11 van Verordening (EU) nr. 537/2014 bedoelde aanvullende verklaring aan het auditcomité. In de besprekingen over de controleaanpak kunnen de bevoegde autoriteiten ook de bevindingen en conclusies van het toezicht op de kredietinstelling betrekken.

4.1.3 *Overleg tussen de bank, DNB/ECB, de externe accountant en de interne auditor*

4.1.3.1 In het kader van het toezicht kan de toezichthouder vragen stellen aan de externe accountant, waarbij deze een nadere toelichting kan geven vanuit de door hem uitgevoerde controle en hieruit voortvloeiende rapportages. DNB/ECB hoeft daarbij niet de bank de gelegenheid te geven aanwezig te zijn bij de kennisgeving en bij het verstrekken van inlichtingen door de externe accountant.

Van de externe accountant wordt verwacht dat hij/zij het bestuur van de bank op de hoogte houdt van de communicatie die hij/zij met de toezichthouders heeft.

4.1.3.2 Voor de communicatie tussen toezichthouder, bestuur, interne auditor en externe accountant zijn principes vastgesteld, die neerkomen op een open communicatie. DNB/ECB verlangt doorgaans bilaterale overleggen tussen toezichthouder en verschillende functies binnen de bank, inclusief de interne auditor. De EBA-principes schrijven nadrukkelijk ook een bipartiete overleg tussen DNB/ECB en externe accountant voor; een tripartiete (met bestuur, en/of interne accountant) is altijd een aanvulling op een bipartiete overleg. Een tripartiet overleg vindt niet bij alle instellingen plaats.

4.1.3.3 De toezichthouders kunnen vertrouwelijke gegevens of inlichtingen die zijn verkregen bij de vervulling van de toezichttaak, verstrekken aan de externe accountant die is belast met de wettelijke controle van de jaarrekening van een bank, voor zover de vertrouwelijke gegevens of inlichtingen die betrekking hebben op die bank noodzakelijk zijn voor de controle (art. 1:93 lid 1b Wft). De externe accountant kan in overweging nemen om in aanvulling op het bi/tripartiete overleg, bijvoorbeeld nadat hij zijn risicoanalyse heeft uitgevoerd of voordat hij de controle van de jaarrekening of de staten heeft afgerond, te informeren bij de toezichthouders of zij dergelijke gegevens of inlichtingen bij de vervulling van de toezichttaak hebben verkregen.

4.1.4 *Verstrekken van inlichtingen door interne auditor aan toezichthouders*

4.1.4.1 De toezichthouder zal conform paragraaf 4.1.3.2 regulier overleg met de interne auditor van de bank onderhouden, met het doel om:

- over en weer de risico-inschatting te bespreken;
- inzicht te verkrijgen in de risico-mitigatie door de bank;
- zwaktes in de beheersing te vernemen en monitoren op welke wijze de bank verbeteringen implementeert.

4.1.4.2 De toezichthouder zal teneinde een zo open mogelijk communicatie te realiseren, het overleg met de interne auditor wensen te voeren buiten aanwezigheid van het bestuur van de bank. Van de interne auditor wordt verwacht dat hij/zij open met de toezichthouder communiceert, en dat hij/zij het bestuur van de bank, voor zover mogelijk, op de hoogte houdt van deze communicatie.

4.2 Beoordeling toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing

4.2.1 *Interne auditor*

4.2.1.1 Gelet op de wettelijke bepalingen (art. 17, Besluit prudentiële regels Wft (Bpr)) acht de wetgever de interne onafhankelijke toetsing van de effectiviteit van de organisatie-inrichting en van de procedures en maatregelen van een bank van belang. Dit is verder uitgewerkt in de EBA/GL/2017/11 internal governance op grond van Directive 2013/36 van de EU.

Een bank dient te beschikken over een organisatieonderdeel dat deze functie⁹ uitoefent, doorgaans aangeduid als 'interne auditor'¹⁰.

4.2.1.2 De interne auditor zal vanuit een risicoanalyse een jaarplan samenstellen bestaande uit meerdere audits. De taakopdracht van de interne auditor zal gedefinieerd worden in een mandaat, dat op grond van de BCBS vereisten zal neerkomen op beoordeling van de effectiviteit van de interne beheersing, de governance en het riskmanagement.

4.2.1.3 Zowel ten aanzien van de minimumvoorwaarden voor een effectieve interne auditfunctie (onafhankelijkheid, deskundigheid, integriteit) als het interne audit plan (scope, specifieke werkzaamheden) heeft het BCBS en zijn er ook vanuit de CRR, voorschriften gedefinieerd. Samengevat schrijft BCBS 223 voor welke aspecten in elk geval in de scope van de internal auditor moeten voorkomen:

- riskmanagement;
- capital adequacy and liquidity;
- regulatory and internal reporting;
- compliance;
- finance function;
- corporate governance.

4.2.1.4 Voor instellingen die werken met interne modellen voor specifieke risicogebieden, gelden voor die modellen uitgebreide voorschriften. (Zie Par. 5.3.2. en 5.3.3.)

4.2.2 *Externe accountant*

4.2.2.1 Gelet op de wettelijke bepalingen (art. 22 Bpr) acht de wetgever de toetsing en beoordeling op hoofdlijnen door de externe accountant met betrekking tot de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing bij banken van belang. In zijn opdracht tot onderzoek van de jaarrekening aan de externe accountant is mede een toetsing en beoordeling op hoofdlijnen met betrekking tot de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing opgenomen. De bepalingen van en ingevolge de Wft geven geen nadere voorschriften voor de toetsing en beoordeling.

4.2.2.2 Volgens de toelichting op het Bpr richt de toetsing en beoordeling zich voornamelijk op de beheersing van die risico's die een materiële invloed kunnen hebben op de financiële verslaggeving en continuïteit. Belangrijk is volgens de wetgever dat de externe accountant aandacht besteedt aan ICT-risico's. De externe accountant heeft, met inachtneming van zijn opdracht, een eigen taak en verantwoordelijkheid ter zake van de inrichting en uitvoering van zijn werkzaamheden. De externe accountant brengt verslag uit van zijn onderzoek aan het bestuur en de raad van commissarissen in zijn directiebrief of accountantsverslag. Daarin vermeldt de externe accountant ook zijn bevindingen met betrekking tot de organisatie-inrichting en risicobeheersing.

4.2.2.3 De wetgever gaat ervan uit dat de werkzaamheden die door de externe accountant moeten

⁹ Volgens artikel 17 Bpr gaat het om een 'interne controlefunctie'. De EBA/GL/2017/11 hanteert andere definities en stelt dat een bank ten minste de volgende 'internal control functions' moet hebben: risk management, compliance en internal audit, Internal audit dient daarbij óók risk management en compliance in scope te hebben.

¹⁰ Hierna wordt in deze paragraaf meer aandacht besteed aan de rol van de externe accountant dan aan de rol van de interne auditfunctie omdat de toezichtregelgeving meer specifieke eisen stelt aan de rol van de externe accountant. Dit laat onverlet dat de interne auditfunctie een belangrijke rol vervult bij banken en ook veel werkzaamheden uitvoert waarvan de externe accountant gebruikmaakt.

worden verricht zoveel mogelijk worden geïntegreerd met de werkzaamheden die worden uitgevoerd voor de controle van de jaarrekening.

- 4.2.2.4 De toevoeging 'op hoofdlijnen' refereert aan de diepgang van de toetsing en beoordeling, die in samenhang moet worden gezien met het door de bank tot stand te brengen niveau van risicobeheersing, namelijk de beheersing van die risico's die een materiële invloed kunnen hebben op de financiële verslaggeving, continuïteit of reputatie van de onderneming.
- 4.2.2.5 De toevoeging 'op hoofdlijnen' impliceert dat de te verrichten werkzaamheden zijn gericht op de toetsing en beoordeling van de toereikendheid van de opzet en bestaan van de bedrijfsprocessen, en niet op de (doorlopend goede) werking. De werking is wel van belang in de context van de jaarrekeningcontrole, maar de toetsing hiervan maakt geen onderdeel uit van de ingevolge de Wft te verrichten werkzaamheden betreffende de organisatie-inrichting en risicobeheersing.
- 4.2.2.6 De concrete invulling van de te verrichten (additionele) werkzaamheden is sterk afhankelijk van de aard van de bank en moet daarom van geval tot geval worden vastgesteld. De bank dient zelf op grond van de toezichtregelgeving vast te stellen in hoeverre de bepalingen van en ingevolge de Wft worden nageleefd. De externe accountant zal waar mogelijk gebruik maken van hetgeen aan interne analyses, onder meer door de interne auditor, is opgesteld.
- 4.2.2.7 De toetsing en beoordeling kunnen worden uitgevoerd op basis van onder meer:
- eerdere ervaringen met de bank;
 - kennisnemen van verantwoordingen over interne onderzoeken door de bank;
 - gesprekken met bestuur, raad van commissarissen of auditcommissie, en anderen van de bank;
 - gesprekken met de staf van de interne auditor en het kennisnemen en beoordelen van het auditplan, de werkdoSSIERS en de rapportages van de interne auditor;
 - kennisnemen van de rapportages van toezichthouders;
 - kennisnemen van overige interne (beleids-)documenten;
 - kennisnemen van notulen van vergaderingen van bestuur, raad van commissarissen, auditcommissie en risicobeheercommissie.
- 4.2.2.8 De externe accountant hoeft geen algeheel separaat oordeel te formuleren over de organisatie-inrichting en risicobeheersing. De externe accountant maakt ten minste melding van de bevindingen van materieel belang betreffende de beheersing van ICT-risico's en andere geconstateerde belangrijke afwijkingen van de desbetreffende bepalingen van en ingevolge de Wft. Gesignaleerde belangrijke tekortkomingen en gebreken ter zake van de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing worden door de externe accountant gerapporteerd. Deze rapportage vindt plaats in de jaarlijks uit te brengen management letter of het accountantsverslag.
- 4.2.2.9 In de management letter of het accountantsverslag wordt een afzonderlijke paragraaf over de toetsing en beoordeling van de organisatie-inrichting en risicobeheersing opgenomen. Hierin wordt aangegeven dat de toetsing en beoordeling heeft plaatsgevonden en dat voor de uitkomsten, voor zover voortvloeiend uit de jaarrekeningcontrole, wordt verwezen naar de andere onderdelen van de brief of het verslag. In deze afzonderlijke paragraaf kan dan worden ingegaan op de eventuele uitkomsten van de werkzaamheden die additioneel, dus los van de jaarrekeningcontrole, zijn uitgevoerd. Specifieke bevindingen over de toetsing en beoordeling van de organisatie-inrichting en risicobeheersing worden in deze aparte paragraaf vermeld. Indien geen additionele werkzaamheden zijn verricht of geen bevindingen zijn geconstateerd, dan wordt dit vermeld.
- 4.2.2.10 Bijlage 4 bevat voorbeelden van teksten voor de opdrachtbevestiging, bevestiging bij de jaarrekening en de directiebrief of het accountantsverslag. Zie ook de internetpagina's met voorbeeldteksten van de NBA.

4.3 Controle staten

4.3.1 Algemeen

4.3.1.1 Banken dienen periodiek staten te verstrekken aan DNB die deze nodig heeft voor het toezicht op de naleving van het bij of krachtens de Wft. DNB zorgt voor doorlevering aan ECB en eventueel andere instanties. Een aantal van deze staten wordt eenmaal per jaar gecontroleerd door een externe accountant. De controle van de staten wordt aangemerkt als wettelijke controle.

4.3.1.2 Het belang van de staten die banken aan DNB verstrekken is groot. Toezichthouders maken bij hun werkzaamheden gebruik van de informatie die zij hiermee verkrijgen. De kwaliteit van het toezicht is sterk afhankelijk van de kwaliteit van de informatie in de staten. Dit betekent dat vanuit zowel toezicht op een individuele bank als vanuit (macro) economisch toezichtperspectief informatie in de ingediende staten relevant kan zijn.

4.3.1.3 De kwaliteit van de rapportering door de banken aan ECB/DNB moet van dien aard zijn dat aan alle verplichtingen uit hoofde van de regelgeving wordt voldaan, hetgeen banken moeten kunnen aantonen. Hierop blijft ECB/DNB in het toezicht scherp letten. ECB/DNB stuurt actie- ver op de nieuwe vereisten en kondigt van tevoren aan welke specifieke onderdelen van de rapportage zij extra gaat toetsen. ECB/DNB verwacht dat de operationele organisatie van banken zodanig is ingericht dat de banken de kwaliteit en tijdigheid van de rapportages voldoende kunnen waarborgen.

4.3.1.4 De externe accountant heeft, met inachtneming van zijn opdracht, een eigen taak en verantwoordelijkheid ter zake van de inrichting en uitvoering van zijn werkzaamheden voor de controle van de staten. Hij betreft bij zijn overwegingen het feit dat de staten zijn bedoeld voor het toezicht dat door ECB/DNB wordt uitgeoefend.

Om te bewerkstelligen dat externe accountants de controles van de staten conform de vereisten en de verwachtingen van ECB/DNB uitvoeren en de communicatie hierover met ECB/DNB aan de verwachtingen van ECB/DNB voldoet, zijn in deze handreiking de afspraken hierover met ECB/DNB vastgelegd. De uitwerking in detail van de controleaanpak en de communicatie hierover is de verantwoordelijkheid van de individuele externe accountant en wordt medebe- paald door de aard, omvang, activiteiten en complexiteit van de desbetreffende bank.

4.3.1.5 Indien de bank per kwartaalstaten indient bij DNB verdient het de voorkeur om de eindejaar- staten te onderzoeken om aansluiting te houden met de controle van de jaarrekening.

4.3.1.6 Omdat de staten geen volledige set van financiële overzichten voor algemene doeleinden vor- men die is opgezet om te voorzien in de gemeenschappelijke behoefte van een breed scala aan gebruikers, wordt over het onderzoek van de staten gerapporteerd met een controlever- klaring conform Standaard 800, *Bijzondere overwegingen – controles van financiële overzich- ten die zijn opgesteld in overeenstemming met stelsels voor bijzondere doeleinden*. De gebrui- ker van de verantwoording, ECB/DNB, zal via een gedetailleerd rapport/accountantsverslag worden geïnformeerd over de kernpunten van de controle en gehanteerde materialiteit.

4.3.1.7 De CRD-IV-rapportages worden ingevolge artikel 3:72 lid 1 van de *Wet op het financieel toe- zicht* (Wft) door de instelling gerapporteerd in het Digitaal Loket Rapportage (DLR) van DNB. De *Regeling staten financiële ondernemingen* Wft 2011 (Rsfo) bevat een overzicht van de sta- ten die de externe accountant betreft bij zijn onderzoek ingevolge artikel 3:72, lid 7 van die Wft. Op hoofdlijnen zijn dit de COREP en de Financial reporting (FINREP) maar niet de staten over de LCR (Liquidity coverage ratio), de NSFR (Net stable funding ratio) en de LR (Leve- rage ratio) waarvoor de CRD IV en de CRR nog geen bindende voorschriften bevatten. De CRD-IV rapportages omvatten, naast de door de externe accountant te controleren staten, ook andere staten uit hoofde van de Wft-rapportage vereisten. Ter identificatie van de door de externe accountant gebruikte set van staten, wordt het XBRL-bestand geïdentificeerd met een unieke hash code. De gecontroleerde staten worden benoemd in de bijlage bij de controlever- klaring.

- 4.3.1.8 De rapportages omvatten, naast de door de externe accountant te controleren staten, andere staten uit hoofde van de Wft rapportage vereisten. Op grond van de *Nadere voorschriften controle- en overige standaarden* (NV COS) is Standaard 720, *De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot andere informatie* in principe van toepassing. Over de invulling hiervan vindt nog overleg plaats met DNB. Over de controle van 2018 volgt hierover nog nadere informatie in de loop van 2019.
- 4.3.1.9 Omdat de staten en de verklaring daarbij alleen zijn bedoeld voor ECB/DNB wordt aan de controleverklaring een paragraaf *Beperking in gebruik en verspreidingskring* toegevoegd.
- 4.3.1.10 De externe accountant rapporteert over de controle van de staten met een gedetailleerd rapport. In dit rapport neem hij zijn controleverklaring op. Voorts rapporteert de externe accountant over de aanpak van de controle, de door hem onderkende controlerisico's, bevindingen en aanbevelingen. Daarbij besteedt hij bij voorkeur aandacht aan de interpretatie en naleving van de gedetailleerde voorschriften, de kwaliteit van de rapportageprocessen, de ICT, de beheersingsmaatregelen die relevant zijn voor de kwaliteit van de rapportages en in hoeverre zwakten in de interne organisatie van invloed zijn geweest op zijn werkzaamheden, bijvoorbeeld omdat hierdoor meer gegevensgerichte en aanvullende controlewerkzaamheden moesten worden uitgevoerd. In het geval dat de externe accountant geen goedkeurende controleverklaring afgeeft worden de oorzaken hiervan in detail uiteengezet¹¹.
- 4.3.1.11 De externe accountant verricht, aanvullend op de controle van de staten, overeengekomen specifieke werkzaamheden voor de Rapportage renterisico. (Zie Par. 4.7)
- 4.3.1.12 ECB/DNB toetst op kwartaalbasis diepgaand de kwaliteit van één of meerdere onderdelen van de rapportage. De aard en het aantal van eventuele fouten in de rapportage van banken worden onderling vergeleken als onderdeel van een root cause-analyse. Op basis van de bevindingen onderneemt ECB/DNB – indien nodig – aanvullend actie. De accountant neemt kennis van de resultaten van deze toetsingen bij het uitvoeren van de controleopdracht.

Wanneer sprake is van heraanlevering van de staten voordat de externe accountant deze heeft gecontroleerd, zal de controle worden uitgevoerd op de laatst ingediende versie. Indien heraanlevering plaatsvindt nadat de externe accountant zijn verklaring heeft afgegeven, neemt de externe accountant kennis van het verzoek hiertoe van DNB. Op basis van (de gronden voor) dit verzoek beoordeelt de externe accountant de impact van de heraanlevering op de eerder ingediende staten en de daarbij afgegeven controleverklaring. De externe accountant stelt hierbij tenminste vast dat de staten waarbij de controleverklaring is afgegeven ongewijzigd zijn ingediend in de heraanlevering. Indien de externe accountant het noodzakelijk acht, of ECB/DNB hierom verzoekt, zal de externe accountant de heraanlevering controleren en voorzien van een nieuwe verklaring en indien noodzakelijk een nieuwe rapportage.

- 4.3.1.13 Tijdens de planning van de controle van de staten en de risicoanalyse die de externe accountant uitvoert, kan informatie beschikbaar komen over de organisatie rond de totstandkoming van de staten die belangrijk is om te delen met ECB/DNB (Zie ook Par. 4.1.3). Na de planningsfase en risicoanalyse bepaalt de externe accountant de aanpak van de controle en de daarbij te hanteren materialiteit in de controle. ECB/DNB stelt het op prijs om ook daarover te worden geïnformeerd. ECB/DNB heeft de gelegenheid om als primaire gebruiker van de staten en de controleverklaring van de externe accountant daarbij, met redenen omkleed en beargumenteerd wensen ten aanzien van de reikwijdte, diepgang en materialiteit van de controle kenbaar te maken en hierover afspraken te maken met de bank en de externe accountant. Om aan het voorgaande gevolg te geven wordt zo snel mogelijk na de planning en risicoanalyse door de externe accountant een tussentijds overleg gepland tussen de bank¹², ECB/DNB en de externe accountant over de controle van de staten waarbij de reikwijdte, diepgang en materialiteit van de controle worden besproken en vastgelegd.

¹¹ Dit laat onverlet dat de externe accountant ingevolge art. 3:88 lid 1 Wft verplicht is om DNB onverwijld te melden dat hij geen goedkeurende controleverklaring zal afgeven.

¹² Doorgaans zal de interne auditfunctie van de bank op enigerlei wijze betrokken zijn bij onderzoek van de staten en de organisatie rond de totstandkoming van de staten. Het spreekt voor zich dat de werkzaamheden, bevindingen, conclusies en aanbevelingen van de interne auditfunctie hierbij betrokken worden.

4.3.1.14 Tijdens het overleg dat na afronding van de controlewerkzaamheden plaatsvindt, worden de uitkomsten van de controle van de staten en de rapportage van de externe accountant besproken door de bank, de externe accountant en ECB/DNB. Daarbij worden de onderwerpen zoals hiervoor beschreven aan de orde gesteld en, voor zover relevant, de maatregelen die de bank neemt om de kwaliteit van de staten en de organisatie rond de totstandkoming van de staten te verbeteren.

4.3.2 *Modellen*

4.3.2.1 Bij de bepaling van de solvabiliteitsratio kunnen banken een keuze maken uit eenvoudige methoden en meer geavanceerde methoden waarbij gebruik gemaakt wordt van interne modellen. De externe accountant dient kennis te nemen van de volledige model governance (governance rondom modellen). Indien achterstand in modelontwikkeling/validatie of kalibratie bestaat, kan dit leiden tot een additionele kapitaalsverplichting (een 'add-on'), opgelegd door de toezichthouder. De externe accountant beoordeelt deze 'add-ons' ook (zowel de processen hier omheen als de daadwerkelijke hoogte van deze model 'add-ons'). De externe accountant verricht de volgende werkzaamheden met betrekking tot de modellen:

- voor zover de gegevens in de staten gebaseerd zijn op modellen, stelt de externe accountant vast dat deze modellen juist gebruikt zijn. Dat wil zeggen dat de modellen zijn gevalideerd en dat ECB/DNB met het gebruik ervan heeft ingestemd;
- de externe accountant stelt vast dat de doorlopende goede werking van de modellen wordt gewaarborgd door adequate interne change management-procedures, alsmede een adequaat ingerichte en effectief functionerende model governance;
- de externe accountant gaat na of er binnen de organisatie voldoende deskundigheid is over het doel van de modellen, de rekenregels en de parameters die de uitkomsten in belangrijke mate kunnen beïnvloeden;
- voorts besteedt de externe accountant aandacht aan de beheersingsmaatregelen rond de volledige aanlevering en verwerking van gegevens in de modellen, alsmede de plausibiliteit van de uitkomsten. Dit wil zeggen dat de externe accountant op basis van de rekenregels van het model vaststelt of de 'modelinputs' juist en volledig zijn en of de 'modeloutputs' juist zijn, met als gegeven feit dat de rekenregels van het model gevalideerd zijn. Narekenen van de parameters is dus wel onderdeel van de controle om vast te stellen dat het model doet wat de (gevalideerde) model documentatie zegt dat het doet;
- controle (in de zin van modelvalidatie) van de modellen als zodanig is geen onderdeel van de controle van de staten, hetgeen expliciet in de controleverklaring wordt verwoord.

Bij gebruik van interne modellen wordt in de controleverklaring de volgende zin toegevoegd: "Onze controle omvat niet een zelfstandige validatie van de door ... (naam cliënt) gebruikte interne modellen. Deze door De Nederlandsche Bank geaccepteerde interne modellen inclusief de daarbij behorende procesbeschrijvingen zijn in onze controle als norm gehanteerd." Dit laat onverlet dat de externe accountant nagaat of de gebruikte interne modellen zijn gevalideerd en door ECB/DNB zijn geaccepteerd.

In de oordeelparagraaf van de controleverklaring wordt aangegeven of de staten op alle van materieel belang zijnde aspecten in overeenstemming met de bepalingen van en ingevolge de CRR en de Wft zijn opgesteld. Bij gebruik van interne modellen wordt aan de oordeelparagraaf de volgende zin toegevoegd: "... , waaronder begrepen de door De Nederlandsche Bank geaccepteerde interne modellen inclusief de daarbij behorende procesbeschrijvingen".

4.3.3 *Samenhang controle staten en controle jaarrekening*

4.3.3.1 De controlewerkzaamheden voor de jaarrekening worden afgestemd op de getrouwheidsaspecten. De controlewerkzaamheden voor de staten worden afgestemd op de opstelling van de staten in overeenstemming met de bepalingen van en ingevolge de Wft. Hierbij worden de werkzaamheden zoveel mogelijk geïntegreerd uitgevoerd waarbij aan beide verantwoordingen aandacht wordt gegeven. Omdat de staten meer en andere informatie bevatten dan de jaarrekening, moet in de controle van de staten aanvullend worden gecontroleerd op de juiste naleving van de bepalingen zoals gesteld in de Wft voor het opstellen van de staten.

- 4.3.3.2 De mate van detaillering van de gegevens in de staten is groter dan de gegevens die in de jaarrekening worden gepresenteerd. De externe accountant zal daarom zijn controleaanpak voor de staten anders inrichten dan voor de jaarrekening om voldoende en geschikte controle-informatie voor de controle van de staten te verkrijgen.
- 4.3.3.3 De externe accountant betreft bij de controle nadrukkelijk gebeurtenissen die zijn opgetreden in de tussenliggende periode vanaf de controle van de jaarrekening tot aan het afgeven van de controleverklaring bij de staten.
- 4.3.3.4 Bepaalde specifieke vereisten vragen om een uitleg of interpretatie door de bank om deze in de praktijk toe te kunnen passen. De externe accountant toetst deze uitleg of interpretatie van de vereisten aan de beschikbare informatie, zoals de Q&A's die de EBA publiceert. Hierbij is het van belang dat de externe accountant zelfstandig tot zijn oordeel komt en zich niet (primair) laat leiden door de uitleg en interpretatie van de bank. Bij twijfel neemt de externe accountant contact op met ECB/DNB om vast te stellen of de uitleg of interpretatie van de bank door ECB/DNB of EBA wordt bevestigd. De externe accountant neemt kennis van correspondentie en documentatie met ECB/DNB of EBA.
- 4.3.3.5 Het resultaat over het lopende boekjaar wordt niet in het toetsingsvermogen opgenomen anders dan na voorafgaande toestemming van de ECB (voor 'systemically important' banken) of ECB/DNB (voor de overige banken). Het verzoek hiertoe van een bank aan de ECB/DNB dient onder meer vergezeld te gaan van een rapportage van de externe accountant waarin deze verklaart dat de resultaten zijn 'geverifieerd' in overeenstemming met de van toepassing zijnde standaarden. (Zie Par. 4.4)

4.3.4 *Materialiteit in de controle*

- 4.3.4.1 De externe accountant houdt bij het bepalen van de materialiteit rekening met de verwachtingen van de toezichthouder. De materialiteit bij de controle van de staten is afhankelijk van het effect van mogelijke onjuistheden in de rapportage voor de toezichtstaak van ECB/DNB.

ECB/DNB informeert de externe accountant desgewenst of in specifieke omstandigheden zo nodig afwijkende materialiteitscriteria en controletoleranties moeten worden gehanteerd.

Bij de bepaling van de materialiteit voor de controle is onder meer het effect van mogelijke onjuistheden op de solvabiliteit van belang. De maximaal acceptabele fout als basis voor de inrichting voor de controlewerkzaamheden, zal hierbij ruimer bepaald kunnen worden naarmate de solvabiliteit verder af ligt van het wettelijke of door ECB/DNB geaccepteerde minimum¹³. Voorts is een te lage weergave van de solvabiliteit van minder belang voor het toezicht dan een te hoge weergave. Naast de solvabiliteit zijn andere informatie-elementen in de rapportage van belang voor de toezichthouder. Om deze reden dient er ook bij bevindingen door de externe accountant een afweging gemaakt te worden op basis van professionele oordeelsvorming en het relatieve belang van de gevonden fout binnen een bepaalde staat.

- 4.3.4.2 Het is van belang om de afwegingen over de materialiteit in de controle niet te beperken tot het resultaat, het eigen vermogen of de solvabiliteitsratio. De uitwerking in de praktijk van dit vereiste is maatwerk. De materialiteit in de controle van de staten is in beginsel gelijk aan de controlematerialiteit voor de jaarrekening tenzij afwegingen omtrent mogelijke fouten in de toetsingsuitkomsten een geringere materialiteit in de controle vereisten van de staten.
- 4.3.4.3 Omdat de staten veel gedetailleerde uitsplitsingen bevatten met soms relatief geringe bedragen controleert de externe accountant kleine bedragen onder een door hem te bepalen waarde niet. Dit geldt voor de informatie opgenomen in deze staten die niet direct van invloed is op de solvabiliteit, bijvoorbeeld een percentage van het totaal toetsingsvermogen.
- 4.3.4.4 De externe accountant documenteert de wijze waarop hij de materialiteit heeft bepaald en de uitgangspunten, veronderstellingen en overwegingen die daarbij zijn gehanteerd.

¹³ De externe accountant gaat hiertoe na of ECB/DNB specifieke eisen heeft gesteld aan de entiteit.

4.3.5 *Procesgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden*

- 4.3.5.1 De externe accountant richt zijn werkzaamheden zo efficiënt mogelijk in. Dat betekent dat hij waar mogelijk gebruik maakt van de effectieve opzet en werking van de interne beheersingsmaatregelen door de processen rond de totstandkoming van de informatie in de staten te onderzoeken en te testen. Hierbij wordt onder meer gebruik gemaakt van de controlewerkzaamheden die reeds ten behoeve van de jaarrekeningcontrole zijn uitgevoerd om een uitspraak te kunnen doen over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen. Waar mogelijk maakt de externe accountant ook gebruik van de werkzaamheden van de interne auditor.
- 4.3.5.2 In aanvulling op deze procesgerichte werkzaamheden voert de externe accountant ook gegevensgerichte werkzaamheden uit. In welke mate en met welke diepgang wordt door de specifieke omstandigheden bepaald. Te denken valt hierbij onder meer aan cijferanalyses of gedetailleerde controles op de juistheid en volledigheid van de informatie in de staten. Aan de hand van de informatie in bronsystemen (financiële systemen en systemen met risico-informatie) stelt de externe accountant op basis van deelwaarnemingen vast of gegevens volgens de juiste methoden en rekenregels van en ingevolge CRD IV en de CRR juist en volledig in de staten zijn opgenomen en goed zijn gerubriceerd en gewaardeerd. Van de informatie in de staten stelt de externe accountant vast of gegevens volgens de juiste methoden en rekenregels juist en volledig aan bronsystemen (financiële systemen en systemen met risico-informatie) zijn ontleend en goed zijn gerubriceerd en gewaardeerd.
- 4.3.5.3 De externe accountant betreft bij zijn testwerkzaamheden alle gegevens en gegevensverwerkende processen die relevant zijn voor de hiervoor genoemde aspecten, enerzijds voor de jaarrekening en anderzijds voor de staten. Daarbij moet worden gelet op de overeenkomsten maar vooral op de verschillen in beschikbaarheid van gegevens voor beide financiële verantwoordingen, de kwaliteit van de gegevensverwerkende processen en de totstandkoming van de rapportages.
- 4.3.5.4 De staten stellen hoge eisen aan de systemen en processen van banken. Om betrouwbare informatie op te leveren in de staten is accuraat en consistent gegevensbeheer noodzakelijk, alsmede precieze naleving van de regelgeving. Met de staten wordt gerapporteerd over risico-informatie en financiële informatie. Hiertoe is een veelheid aan bewerkingen nodig van gegevens die aan veelal geïsoleerde bronsystemen moeten worden ontleend, als deze gegevens hierin al beschikbaar zijn. Deze systemen maken integraal onderdeel uit van de interne beheersingsomgeving van de banken en moet derhalve in ogenschouw worden genomen bij het bepalen van de controlestrategie. Voorts moeten de gegevens in de staten consistent zijn en op elkaar aansluiten en overeenkomen met informatie die banken op andere wijze aan de toezichthouder verstrekken.

4.3.6 *Rapportage door de externe accountant*

- 4.3.6.1 De externe accountant verstrekt bij de gecontroleerde staten als geheel, met uitzondering van de Rapportage renterisico en Rapportage depositogarantiestelsel¹⁴, een controleverklaring. Het goedkeurende oordeel luidt:
“Naar ons oordeel zijn de staten van ... (naam en rechtsvorm bank), per ... (datum) in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de bepalingen van en ingevolge Verordening nr. 575/2013 van de Europese Unie betreffende prudentiële vereisten voor kredietinstellingen en beleggingsondernemingen en de Wet op het financieel toezicht.”
- In Deel 3 van de *Handleiding Regelgeving Accountants (HRA)* zijn voorbeelden van teksten voor controleverklaringen en een rapport van feitelijke bevindingen opgenomen. Zie ook de internetpagina's van de NBA. (Zie Controleverklaring ex art. 3:72 lid 7 Wft bij staten kredietinstelling ex art. 3:72 lid 1 Wft.)
- 4.3.6.2 De externe accountant voert ingevolge artikel 22 Bpr een toetsing en beoordeling op hoofdlijnen uit met betrekking tot de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing (Zie Par. 4.2). Uit dien hoofde neemt de externe accountant in de rapportage over de controle van de staten tevens de bevindingen op over het proces van de totstandkoming van de staten

¹⁴ De externe accountant stelt een rapport van feitelijke bevindingen op bij de renterisico rapportage en bij de rapportage depositogarantiestelsel een ISAE 3402 verklaring..

en de daarin begrepen interne beheersingsmaatregelen. In de rapportage zet de externe accountant uiteen met welke diepgang (materialiteit) de controle van de staten is uitgevoerd. De rapportage van de externe accountant over de controle van de staten wordt eveneens voorgelegd aan het bestuur en het auditcomité of de raad van commissarissen.

4.4 Onderzoek toevoeging interim winst aan het kapitaal

- 4.4.1 Banken hebben de mogelijkheid om winsten die nog niet zijn gecontroleerd aan het prudentiele toetsingsvermogen toe te voegen. Banken kunnen ingevolge artikel 26 lid 2 CRR hiertoe een verzoek indienen bij de toezichthouder (ECB/DNB) om de kwartaalwinst, vooruitlopend op de afronding van de kwartaal- of halfjaar beoordeling of jaarcontrole, te mogen toevoegen aan het kapitaal. Hierdoor wordt de winst van de betreffende periode meegenomen in de kapitaalsratio's die vermeld zijn in de door de bank gepubliceerde kwartaal-/ halfjaar-/ jaarcijfers. In het geval er sprake is van een verlies moet deze altijd in mindering worden gebracht op het kapitaal dat wordt gebruikt voor de berekening van de kapitaalsratio's.
- 4.4.2 Teneinde de interim winsten toe te mogen voegen aan het Common Equity Tier 1 (CET1)-kapitaal moet een bank hiertoe een aanvraag bij de toezichthouder indienen. De bank moet aan twee voorwaarden voldoen:
- voorgenomen dividenden en overige voorzienbare aftrekposten moeten in mindering gebracht worden op de interim winst waarvoor toestemming gevraagd wordt;
 - de interim winst moet geverifieerd zijn door de externe accountant conform paragraaf 4.4.4.
- 4.4.3 Het betreft de interim winst van een bank, gerekend vanaf het begin van het boekjaar tot het moment van rapporteren, die in de winst- en verliesrekening is opgenomen. De rapportage moet plaatsvinden voordat de bank een besluit neemt over de winstbestemming.
- 4.4.4 De bank dient de toezichthouder een rapportage te sturen waarin de externe accountant aangeeft dat de interim winst beoordeeld of gecontroleerd is. Dit mag volgens DNB Open Boek Toezicht in verschillende vormen:
- een controleverklaring; of
 - een beoordelingsverklaring (review op basis van Standaard 2410, *Het beoordelen van tussentijdse financiële informatie*).¹⁵
- 4.4.5 De bank dient het verzoek uiterlijk drie werkdagen voor de uiterste indieningstermijn van de COREP in bij de toezichthouder. De toezichthouder controleert of de aanvraag voldoet aan de voorwaarden van artikel 26 lid 2 CRR. De toezichthouder laat de bank voor de indieningsdatum van de COREP weten of het aangevraagde bedrag van de interim winst meegeteld mag worden.
- 4.4.6 De aanvraagprocedure is gekoppeld aan de rapportagefrequentie van de bank. Dit impliceert dat de bank deze procedure iedere keer moet doorlopen voordat de COREP ingediend wordt. Uitgaande van een frequentie van 'één keer per kwartaal voor de COREP, dient de bank deze procedure vier keer per jaar te volgen. Alleen na verkregen toestemming van de toezichthouder mag de aangevraagde interim winst worden meegeteld in CET1.
- 4.4.7 Communicatie van DNB betreffende dit onderwerp is beschikbaar op de website van DNB.

4.5 Onderzoek vermogensscheiding

- 4.5.1 Een beleggingsonderneming die financiële instrumenten respectievelijk gelden onder zich houdt die toebehoren aan een cliënt, dient eenmaal per jaar aan de AFM een verslag te overleggen van een externe accountant (Zie Par. 4.5.13 voor de termijn). Dit verslag betreft de deugdelijkheid van de maatregelen van de beleggingsonderneming voor de scheiding van gelden en financiële instrumenten:
- die voor een specifieke cliënt worden aangehouden;
 - gelden en financiële instrumenten die voor andere cliënten worden aangehouden; en
 - eigen gelden en financiële instrumenten.

¹⁵ Een comfort letter is buiten beschouwing gelaten omdat deze pas afgegeven kan worden als de controle is afgerond.

Veel banken zijn tevens als beleggingsonderneming actief. Alleen beleggingsondernemingen die tevens bank zijn houden financiële instrumenten of gelden onder zich die toebehoren aan cliënten.

- 4.5.2 De externe accountant onderzoekt ingevolge artikel 165 d *Besluit gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft* (Bgfo), jaarlijks (per balansdatum is gebruikelijk) de deugdelijkheid van de door de beleggingsonderneming ingevolge artikel 165 tot en met 165 c Bgfo getroffen maatregelen (ten dele uitgewerkt in artikel 7:15 tot en met 7:20 *Nadere Regeling gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft* (Nrgfo)). Het onderzoek betreft de opzet en het bestaan van de door de onderneming in haar bedrijfsvoering getroffen maatregelen. Het besluit vereist geen onderzoek van de doorlopend goede werking van de door de onderneming getroffen maatregelen.¹⁶
- 4.5.3 In het onderzoek naar de deugdelijkheid van de getroffen maatregelen wordt gekeken naar zowel de maatregelen inzake de beheersing van de juridisch afgescheiden structuur als naar de operationele processen met betrekking tot de verwerking van beleggingstransacties door de bank.
- 4.5.4 Het onderzoek van de externe accountant naar de deugdelijkheid van de regelingen voor de vermogensscheiding resulteert ingevolge de Wft in een verslag dat door de beleggingsonderneming aan de AFM wordt overlegd. Uit het verslag dient te blijken of de door de beleggingsonderneming ingevolge artikel 165 tot en met 165 c getroffen regelingen in opzet en bestaan deugdelijk zijn.
- 4.5.5 De externe accountant heeft, met inachtneming van zijn opdracht, een eigen taak en verantwoordelijkheid ter zake van de inrichting en uitvoering van zijn werkzaamheden. Het onderzoek door de externe accountant wordt bij voorkeur zoveel mogelijk geïntegreerd binnen het kader van de werkzaamheden betreffende de controle van de jaarrekening.
- 4.5.6 Met de AFM is afgestemd dat het onderzoek naar de vermogensscheiding resulteert in een assurance-rapport conform Standaard 3000A, *Assurance-opdrachten anders dan opdrachten tot controle en of beoordeling van historische financiële informatie (attest opdrachten)*. De gebruiker van het rapport is de AFM. Het object van onderzoek is kwalitatief van aard en heeft betrekking op de getroffen maatregelen per de onderzoeksdatum of -data.
- 4.5.7 Met de AFM is afgestemd dat de externe accountant het onderzoeken van de juridische afgescheiden structuur kan beperken tot de selectie, aanwijzing en periodieke beoordeling van de primaire derde bewaarder. Daarbij zal de externe accountant nagaan of de onderneming toereikende interne beheersingsmaatregelen heeft ingevoerd waarbij de reputatie en de deskundigheid van de primaire derde bewaarder wordt onderzocht. De specifieke regels waaraan het aanhouden en bewaren van financiële instrumenten is gebonden in het rechtsgebied van de primaire derde bewaarder en of deze onder toezicht staat worden hierbij in ogenschouw genomen. Bij de bewaring is voorts relevant of stukken op naam van de bewaarinstelling of van de cliënt worden bewaard. De (sub)bewaarders die worden ingeschakeld door een derde bewaarder waarmee de onderneming direct zaken doet vallen buiten de reikwijdte van het onderzoek.
- 4.5.8 De AFM is van mening dat elke situatie waarbij de cliënt van een bank een verlies kan leiden wanneer de bank failliet gaat, materieel en relevant is. De externe accountant moet een dergelijke situatie als materieel en relevant beschouwen voor zijn onderzoeksbevindingen en zijn assurance-rapport.
- 4.5.9 Maatregelen inzake de aan de vermogensscheiding ten grondslag liggende processen worden in het onderzoek betrokken. Aangezien dit om instrumenten van cliënten van de bank gaat betreft dit vanzelfsprekend niet altijd processen die ook voor de jaarrekeningcontrole relevant

¹⁶ De AFM heeft de voorkeur dat financiële instrumenten die onder de reikwijdte van de Wet giraal effectenverkeer (Wge) vallen op Wge-conforme wijze worden bewaard. Dergelijke stukken die worden bewaard door een bewaarbedrijf kunnen worden overgebracht naar een bewaardepot op naam van de bank waardoor de juridische bescherming verbetert, omdat de contractuele aanspraak van een cliënt op een bewaarbedrijf daarmee wordt vervangen door een rechtstreekse goederenrechtelijke aanspraak van de cliënt op de stukken.

zijn. Hierbij dient te worden gedacht aan de effectenprocessen rondom de verwerking van cliëntopdrachten, inclusief bijvoorbeeld het implementeren van beleid of procedures of voor een tijdige toedeling van 'block deals' aan cliënten.

- 4.5.10 De reikwijdte van het onderzoek van de externe accountant omvat ook de desbetreffende activiteiten van buitenlandse bijkantoren in de Europese Economische Ruimte (EER). Het is niet noodzakelijk dat aan deze reikwijdte specifiek aandacht wordt besteed in de rapportage omdat deze reeds voortvloeit uit de regelgeving. De externe accountant kan zich bij zijn onderzoek primair richten op de administratieve organisatie in Nederland indien en voor zover de activiteiten in het buitenland vanuit Nederland worden aangestuurd en de onderneming vanuit Nederland de naleving van de vereisten bewaakt. Wanneer het buitenlandse bijkantoor relevante maatregelen uitvoert, dan kan de externe accountant van mening zijn dat onderzoek in het buitenland noodzakelijk is.
- 4.5.11 De AFM heeft de met NBA afgestemde interpretaties van de regelgeving en vragen en antwoorden over vermogensscheiding gepubliceerd. Deze interpretaties zijn opgenomen in [Bijlage 3](#) bij deze handreiking.
- 4.5.12 In de rapportage van de externe accountant wordt niet ingegaan op initiatieven die de onderneming heeft ontplooid naar aanleiding van de bevindingen van de externe accountant en worden geen procesbeschrijvingen of interne analyses van de naleving van de bepalingen als bijlagen bij de rapporten te voegen. Het is de verantwoordelijkheid van de onderneming om de AFM hierover te informeren over eventuele constatering die door de externe accountant zijn gesignaleerd en gerapporteerd. De externe accountant kan de onderneming wijzen op de mogelijkheid om in een begeleidend schrijven bij het assurance-rapport de AFM te informeren over de getroffen en nog te treffen maatregelen met bijbehorende tijdslijnen. De AFM zal ondernemingen waarbij tekortkomingen zijn gesignaleerd, desgewenst verzoeken om aan te geven hoe deze zullen worden weggenomen.
- 4.5.13 Hoewel de termijn waarbinnen het rapport van de externe accountant door de AFM moet zijn ontvangen, niet is geformaliseerd, dringt de AFM erop aan dat dit rapport binnen 6 maanden na het einde van het boekjaar wordt ingediend. Overigens kan het onderzoek ook gedurende het boekjaar, zodat het rapport al voor jaareinde aan de AFM kan worden gezonden.
- 4.5.14 In de HRA deel 3 is een voorbeeld van een assurance-rapport opgenomen. Zie ook de internetpagina's van de NBA.

4.6 Onderzoek kostprijsmodel

4.6.1 *Wettelijke vereisten*

De bepalingen over het provisieverbod en het kostprijsmodel staan in het Wijzigingsbesluit financiële markten 2013 en de nota van toelichting daarbij. De relevante wijzigingen betreffen het Besluit Gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft (Bgf)¹⁷. Het provisieverbod is uitgewerkt in art. 86c van het Bgf.

Het kostprijsmodel en de controle hierop door een externe accountant zijn uitgewerkt in artikel 86g Bgf.

4.6.2 *Onderzoek kostprijsmodel door de externe accountant*

De bank laat de externe accountant van de bank of een andere externe accountant een onderzoek conform artikel 86g lid 2 Bgf uitvoeren.

Het kostprijsmodel en de rapportage van de externe accountant hoeven niet openbaar gemaakt te worden maar staan ter beschikking van de toezichthouder, de AFM.

¹⁷ De vereisten zijn uitgewerkt in de Nota van toelichting bij het ontwerp Wijzigingsbesluit financiële markten 2013. Het ministerie van Financiën heeft zich laten adviseren over het kostprijsmodel. Het adviesrapport 'Inzicht in advies- en distributiekosten' d.d. 11 oktober 2011, maakt geen formeel onderdeel uit van het wettelijk kader, maar het wettelijk kader is er wel op gebaseerd. Het rapport kan daarom als deel van de normering ingevolge het besluit worden beschouwd. Overigens bevat het rapport geen elementen die ongebruikelijk zijn voor een dergelijk kostprijsmodel.

4.6.3 *Rapportage*

Het onderzoek inzake het kostprijsmodel mondt uit in een rapportage waarin de externe accountant, indien en voor zover mogelijk, een redelijke mate van zekerheid verschaft dat het kostprijsmodel en de toerekening van de begrote kosten voor advies en distributie aan de financiële producten op een bepaalde datum, in alle van materieel belang zijnde aspecten in overeenstemming zijn met de vereisten.

4.7 **De werkzaamheden van de externe accountant op de Rapportage Renterisico**

4.7.1. DNB maakt als onderdeel van het Supervisory Review & Evaluation Process (SREP onder Bazel II/CRD IV) een beoordeling van de beheersing van het renterisico in het bankenboek en de kapitaaltoereikendheid. Voor deze beoordeling is onder meer inzicht vereist in een aantal kwantitatieve normen met betrekking tot de rentegevoeligheid van de ingenomen posities en het potentiële effect op de winstgevendheid en de vermogenspositie van banken. Eén keer per jaar voert de externe accountant overeengekomen specifieke werkzaamheden uit op deze rapportage, in overeenstemming met Standaard 4400N, *Opdrachten tot het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden*.

4.7.2 Bij de uitvoeren van deze werkzaamheden worden de volgende werkzaamheden overeengekomen met de betreffende bank:

De externe accountant stelt vast of:

- uit door het bestuur van de bank overgelegde correspondentie met de toezichthouder blijkt of er afspraken zijn gemaakt over de indiening van de rapportage of gedeeltelijke onthefing daarvan;
- er een door de bank gemaakte beschrijving is van het proces van de totstandkoming van de rapportage waarin tevens aandacht wordt gegeven aan de verzameling en de bewerking van gegevens;
- er door de bank opgestelde documentatie is van:
 - de modellen en uitgangspunten die volgens het bestuur van de bank relevant zijn voor het opmaken van de rapportage;
 - de validatie van de modellen door functionarissen die niet belast zijn met het renterisicobeheer door de bank;
 - de jaarlijkse evaluatie door de bank van de uitgangspunten.
- er een door de bank gemaakte beschrijving is van het proces waarmee volgens het bestuur van de bank gewaarborgd wordt dat de gegevens aansluiten op de informatiesystemen waaraan deze worden ontleend;
- er een door de bank gemaakte beschrijving is van de beheersmaatregelen die volgens het bestuur van de bank tot doel hebben juistheid van gehanteerde referentierentes te waarborgen;
- in de door de bank gemaakte beschrijving van het proces van totstandkoming van de rapportage door het bestuur de volgende aspecten zijn beschreven, zoals opgenomen in de toelichting op de Rapportage:
 - algemene bepalingen:
 - de bank rapporteert de bedragen in de juiste notatie (duizendtallen en positief of negatief) en valuta's;
 - de bank rapporteert vreemde valuta's die meer dan 5% uitmaken van de activa of passiva inclusief buiten-balansposten per valuta;
 - de bank rapporteert vreemde valuta die minder dan 5% uitmaken van de activa of passiva inclusief buiten-balans geaccumuleerd op het blad 'Overige valuta's';
 - de valuta's in het bankenboek volgens de basisadministratie in de rapportage zijn opgenomen;
 - voor de scenarioanalyses past de bank geen rentetarieven lager dan 0% toe.
 - geprognosticeerde netto rente-inkomsten:
 - de bank berekent herprijzingen tegen spotrentes;
 - de prognoses sluiten aan op het door het bestuur van de bank opgestelde businessplan.
 - economische waarde van het eigen vermogen:

- de bank berekent de economische waarde van het eigen vermogen als het verschil van contante waarden van activa en passiva van het bankenboek, inclusief rentederivaten in het bankenboek, per valuta;
- de bank hanteert wel of geen spreads boven de risicovrije voet (swaprente) in de disconteringsvoet.
- o 'earnings at risk':
 - de 'earnings at risk' 1 jaar worden bepaald op basis van een geleidelijke verschuiving van de yieldcurve. Dit betekent dat op elke achtereenvolgende dag de rente wordt verhoogd met dezelfde stap;
 - de 'earnings at risk' 2 jaar worden bepaald op basis van een geleidelijke verschuiving van de yieldcurve in het eerste jaar en een constante rente in het tweede jaar;
 - de bank past een dynamische benadering toe. Dit betekent dat de bank rekening moet houden met het effect van de renteverandering op het klantengedrag en de bedrijfsstrategie en de hieruit voortvloeiende veranderingen in balansvolumes en commerciële marges.
- o eigen vermogen 'at risk': bij de berekening wordt rekening gehouden met curveconvexiteit. De verandering in de marktwaarde als gevolg van een renteverandering verloopt niet lineair. Convexiteit (de tweede afgeleide van de marktwaardefunctie) houdt rekening met de kromming van de functie en geeft een betere benadering van de verandering in de marktwaarde als gevolg van een renteverandering;
- o de 'duration' van het eigen vermogen:
 - bij de PV01 wordt het juiste teken (positief of negatief) gebruikt;
 - de duration van het eigen vermogen wordt berekend als het saldo van de duration van individuele activa en passiva.
- o de toetsingsvermogen exclusief tier 3 dat wordt gerapporteerd aansluit met het totale toetsingsvermogen volgens de COREP en voor elke valuta gerapporteerd wordt.
- de rapportage aansluit op de verzamelde en bewerkte gegevens;
- de rapportage door of namens het bestuur van de bank is geautoriseerd.

In Deel 3 van de HRA is een voorbeeld van een rapport van feitelijke bevindingen opgenomen. Zie ook de internetpagina's van de NBA.

Zie tevens: *Rapport van feitelijke bevindingen*, ex art. 3:72 lid 7 Wft bij *Rapportage renterisico kredietinstelling*, ex art. 3:72 lid 1 Wft.

4.8 Onderzoek Depositogarantiestelsel

- 4.8.1 DNB heeft een taak aan zowel de interne auditor als de externe accountant toebedacht rond het Depositogarantiestelsel vanwege het door ECB/DNB gewenste inzicht in de interne beheersing. Voor de werkzaamheden door de interne auditor, zij verwezen naar paragraaf 4.8.9.
- 4.8.2 DNB is uitvoerder van het Nederlandse depositogarantiestelsel (DGS) en werkt samen met Nederlandse banken aan het verkorten van de uitkeringstermijn onder het DGS. De ambitie is om vanaf 2019 binnen zeven werkdagen uit te kunnen keren. De invoering van het individueel klantbeeld (IKB), waarbij banken zelf het overzicht van alle deposito's (rekeningen) van een depositohouder (klant) samenstellen, maakt dit mogelijk.
- 4.8.3 Om de wettelijke uitkeringstermijn te realiseren, heeft DNB twee beleidsregels (een daarvan is de Beleidsregel Individueel Klantbeeld Wft 2017) en een wijziging van de Rsfo 2011 (Regeling Staten) opgesteld. De regelgeving voorziet allereerst in een standaard voor het IKB dat de basis gaat vormen voor de gegevensaanlevering voor het DGS. De regelgeving verduidelijkt daarnaast onder welke omstandigheden tegoeden van derden (derdenrekeningen) in aanmerking komen voor het DGS. De Regeling Staten wordt gewijzigd om de rapportageverplichting in het kader van de premieheffing voor het Depositogarantiefonds te verankeren.
- 4.8.4 De hiermee samenhangende werkzaamheden hadden tot en met verslagjaar 2017 het karakter van een Standaard 4400N opdracht. Over het verslagjaar 2018 moet dat migreren naar een nieuwe aanpak, waarbij zowel de interne als de externe accountant een rol hebben. De aanpak is gebaseerd op het individueel klantbeeld en moet bewerkstelligen dat DNB de uitkeringstermijn de komende jaren terug kan te brengen tot maximaal zeven werkdagen in 2024.

- 4.8.5 Om eerdergenoemde te bereiken, schrijft de beleidsregel voor dat een bank beschikt over procedures en maatregelen waarmee een bank in staat is het IKB-bestand samen te stellen, in aanmerking komende en gegarandeerde bedragen te berekenen, en eventuele handelingen te verrichten ter ondersteuning van de afwikkelingstaak. Op basis van het IKB bepaalt DNB het uit te keren bedrag per depositohouder.
- 4.8.6 Bij de consultatie van deze regelgeving hebben de banken aangedrongen op een heldere taakverdeling tussen de interne auditor en de externe accountant. Dit resulteert in een gedeelten controle door de interne auditor en een minder grote rol voor de externe accountant. Bij het schrijven van deze handreiking is hiermee nog geen ervaring opgedaan, dus dit zal over verslagjaar 2018 voor het eerst invulling krijgen.
DNB acht het daarbij noodzakelijk dat ook de externe accountant een oordeel vormt over de naleving van de voorschriften uit de beleidsregel, zodat een volledige, tijdige en juiste uitkering geborgd wordt. Een en ander sluit ook aan bij de rol van de externe accountant tijdens een faillissement.
- 4.8.7 De beleidsregel schrijft voor dat een bank over dusdanige procedures moet beschikken dat naleving van de beleidsregel onderdeel is van de reguliere bedrijfsvoering. Hierbij kan gedacht worden aan werkprocedures die zekerstellen dat alle betrokken bedrijfsonderdelen de procedures en maatregelen accuraat naleven en onjuistheden en uitzonderingen snel worden geïdentificeerd en tijdig worden opgelost. Met deze voorschriften wordt een meervoudig controlemechanisme beoogd waarbij in de reguliere bedrijfsvoering de meest intensieve beheersing plaatsvindt die een hoge mate van betrouwbaarheid van de gegevens waarborgt.
De beheersing van de reguliere bedrijfsprocessen van de bank (Administratieve organisatie en interne beheersing (AO/IB)) moet daarbij gericht zijn op het vermijden van fouten ('nul tolerantie op fouten'). De rol van de interne auditor als onderdeel van het 'three-lines-of-defence'-model binnen een bank, dient afgestemd te zijn op het kunnen toetsen van de naleving van voorschriften in deze beleidsregel. Uitgaande van de mate van naleving die van deze beleidsregel wordt verwacht, kunnen de werkzaamheden van de interne auditor vervolgens gericht zijn op het toetsen van de betrouwbaarheid van de beheersmaatregelen in de reguliere bedrijfsvoering.
- 4.8.8 Om over het verslagjaar een oordeel te vormen over de mate waarin de voorschriften uit deze beleidsregel worden nageleefd, geeft een bank jaarlijks een opdracht aan een externe accountant, gebaseerd op ISAE 3402, waarbij niet alleen opzet en bestaan, maar ook de werking onderdeel van toetsing is (type 2). Voor het eerste verslagjaar kan worden volstaan met een type 1 verklaring en de daaropvolgende verslagjaren een type 2 verklaring. De externe accountant kan zich bij zijn werkzaamheden desgewenst en waar mogelijk gebruikmaken van reeds door de interne auditor uitgevoerde werkzaamheden. De invulling van deze samenwerking zal per instelling verschillen. Het rapport dat een externe accountant opstelt naar aanleiding van de opdracht, wordt uiterlijk binnen vijf maanden na afloop van het verslagjaar gedeeld met DNB.
- 4.8.9 De interne auditor baseert zich bij zijn werkzaamheden op de vastgelegde documentatie over de procedures en maatregelen. De vastleggingen van het geheel van beheersmaatregelen in de reguliere bedrijfsvoering en de werkzaamheden van de interne auditor dienen tijdig beschikbaar te zijn in verband met de opdracht aan de externe accountant. De interne auditor dient ook de effectieve werking te beoordelen. De interne auditor dient minimaal jaarlijks te toetsen of aan de voorschriften uit de beleidsregel is voldaan. Het rapport van de interne auditor dient binnen een redelijke termijn beschikbaar te zijn om een rol te kunnen vervullen in de afstemming van werkzaamheden, waaronder het bepalen van de diepgang van werkzaamheden met de externe accountant. De diepgang van werkzaamheden dient zodanig te worden gekozen dat de naleving van de op vermindering van fouten gerichte beheersmaatregelen kan worden getoetst. Het rapport van de interne auditor wordt beschikbaar gesteld aan DNB, zo spoedig mogelijk na afloop van het verslagjaar maar uiterlijk binnen vijf maanden na afloop van het verslagjaar. De externe accountant kan zich bij zijn werkzaamheden desgewenst baseren op reeds door de interne auditor uitgevoerde werkzaamheden. De invulling van deze samenwerking zal per instelling verschillen.

4.9 Invloed wet en regelgeving bij de controle van de jaarrekening (Standaard 250)

- 4.9.1 Het regelgevingskader van banken leidt tot een relatief streng gereguleerde omgeving waarbij sommige bepalingen directe invloed hebben op de in de jaarrekening opgenomen bedragen en toelichtingen. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld de kapitaalsparagraaf waarin belangrijke kengetallen uit de gereguleerde solvabiliteitsparagraaf zijn opgenomen. Overige regelgeving dient door het management te worden nageleefd of stelt de bepalingen vast waaronder het de bank wordt toegestaan haar activiteiten uit te oefenen, maar heeft geen directe invloed op de jaarrekening zullen hebben. Het niet naleven van regelgeving kan leiden tot boetes, rechtszaken of andere gevolgen voor de bank die een van materieel belang zijnde invloed kunnen hebben op de jaarrekening van een bank.
- 4.9.2 De externe accountant is evenwel niet verantwoordelijk voor het voorkómen van niet-naleving, en evenmin kan er van hem worden verwacht dat hij niet-naleving van alle regelgeving detecteert. De externe accountant dient echter wel voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen omtrent het naleven van de bepalingen van die regelgeving die wordt geacht van directe invloed te zijn op de jaarrekening op de vaststelling van bedragen en toelichtingen die van materieel belang zijn.
- 4.9.3 Ter bevordering van het identificeren van gevallen van niet-naleving van overige regelgeving (zoals b.v. de Wwft) die een invloed van materieel belang kunnen hebben op de jaarrekening, dient de externe accountant het management en de met governance belaste personen (RvC) te vragen of de bank dergelijke regelgeving naleeft; en voorts de correspondentie met de toezichthoudende instanties te inspecteren waaronder tenminste de communicatie met de ECB, DNB en AFM.
- 4.9.4 Indien de externe accountant gevallen van niet-naleving van regelgeving heeft geïdentificeerd of indien hij deze vermoedt, bepaalt de externe accountant of hij een verantwoordelijkheid heeft om deze geïdentificeerde of vermoede niet-naleving te rapporteren aan partijen buiten de bank. De externe accountant neemt in de controledocumentatie geïdentificeerde of vermoede niet-naleving van regelgeving op, alsmede de resultaten van de bespreking met het management, de RvC en de ECB, DNB en AFM voor zover van toepassing.
- 4.9.5 Bij de controle van de jaarrekening heeft de externe accountant een verantwoordelijkheid om regelgeving in aanmerking te nemen in overeenstemming met Standaard 250¹⁸.

De vereisten in die Standaard zijn erop gericht de externe accountant te helpen afwijkingen van materieel belang in de financiële overzichten als gevolg van niet-naleving van regelgeving te identificeren.

In Standaard 250 wordt onderscheid gemaakt in:

- a regelgeving die in het algemeen geacht wordt van directe invloed te zijn op de jaarrekening;
- b overige regelgeving die geen directe invloed heeft op de jaarrekening, maar waarvan het naleven van fundamenteel belang kan zijn voor de operationele aspecten van het bedrijf, voor de mogelijkheid van een entiteit om haar activiteiten voort te zetten, dan wel voor het voorkómen van sancties van materieel belang. Niet-naleving van dergelijke regelgeving kan daarom van materieel belang zijnde invloed hebben op de financiële overzichten.

Onderdeel van regelgeving die van directe invloed is op de jaarrekening zijn de specifieke verslaggevingsvereisten die van toepassing zijn¹⁹.

Ten aanzien van overige regelgeving zal de externe accountant ten minste de volgende werkzaamheden verrichten:

- 1 inzicht verkrijgen in de regelgeving die van toepassing is op de organisatie;
- 2 navragen bij, indien van toepassing, het management, de compliance-officer, internal audit en de met governance belaste personen of de entiteit de regelgeving naleeft;
- 3 kennismaken van (indien van toepassing):

¹⁸ Dit geldt ook bij de controle van de staten.

¹⁹ De verslaggevingsvereisten zijn in deze handreiking niet verder uitgewerkt.

- correspondentie met toezichthouders;
- compliance-rapportages;
- incidenten bij klanten;
- negatieve publiciteit.

In Bijlage 1 van deze handreiking is een aantal aandachtspunten opgenomen waarmee de externe accountant bij de controle van de jaarrekening rekening houdt.

5 Additionele vereisten interne auditor

5.1 De Internal Audit Functie als vereist door de BCBS

- 5.1.1 Het Basel Committee heeft in BCBS 223 richtlijnen uitgevaardigd voor de inrichting van een effectieve Internal Audit Function bij banken. Het document behandelt de verwachtingen van toezichthouders over de interne auditor van banken, de relatie van de toezichthouder met de interne auditor en de beoordeling door de toezichthouder van de interne auditor. Hiermee beoogt de BCBS de bevordering van een sterke interne auditor bij banken.
- 5.1.2 Na de aanstelling van de ECB als toezichthouder voor systeemrelevante banken, is het toezicht op systeemrelevante instellingen direct onder de ECB komen te vallen. Het toezicht is daarmee geëvolueerd naar een homogeen Europees model (rule en data based), dat afweek van de voorheen in de Nederlandse praktijk gehanteerde werkwijze (principle based). De regelgeving voor wel of niet systeemrelevante banken is niet afwijkend. Hoewel in eerste aanleg de wijze van toezicht op niet-systeemrelevante banken nog op de voorheen gehanteerde wijze werd uitgevoerd, migreert ook voor deze instellingen de wijze van toezicht naar het homogene Europese model.
- 5.1.3 Het BCBS-document geeft als de kernbeginselen van de interne auditfunctie (IAF):
- het integer handelen door internal auditors;
 - passende doelstelling, organisatorische plaats en autoriteit van de IAF;
 - alle activiteiten van de bank, ongeacht of ze zijn uitbesteed, vallen in scope van de IAF;
 - de IAF wordt geacht voldoende audit dekking te bieden aan de toezichtsvereisten;
 - de IAF moet een permanente functie zijn;
 - de bedrijfsleiding dient een intern beheersingskader in te richten, waarvan onderdeel is dat de leiding de IAF in staat stelt haar werkzaamheden effectief en efficiënt uit te voeren;
 - het auditcomité moet de IAF beoordelen.
- 5.1.4 Het bestuur van een bank moet met bovengenoemde kernbeginselen ten aanzien van scope, doelstelling en positionering van de IAF rekening houden en heeft daarbij weinig eigen bewegingsruimte om deze naar eigen inzicht in te vullen.
- 5.1.5 De internal auditor dient ten minste het volgende in scope te hebben ingevolge BCBS 223 (Zie ook Par. 4.2.1.3):
- riskmanagement;
 - capital adequacy and liquidity;
 - regulatory and internal reporting;
 - compliance;
 - finance function;
 - corporate governance.

5.2 De interne auditor als één van de 'control functions' – vereisten EBA

- 5.2.1 De EBA guidelines EBA/GL/2017/11 (geldig vanaf 1 juli 2018) stellen eisen aan de 'control functions' van een bank (kernfuncties op het gebied van interne beheersing, niet te verwarren met de interne controle activiteiten in de eerste lijn). De interne auditor wordt daarbij gedefinieerd als één van deze 'control functions', naast de Risk Management en de Compliance functies. Deze EBA guidelines geven voorschriften ten aanzien van de door de bank te ontwikkelen risicocultuur, risicotolerantie en risicokader. Dit kader moet onderworpen zijn aan onafhankelijk intern en extern onderzoek; logischerwijs spelen de interne auditor en de externe accountant daarbij een belangrijke rol. De guidelines vereisen de inrichting van een 'internal control framework', waarin 'control functions' (waaronder de interne auditor), nagaan of het beleid en de procedures worden gevolgd. Aan de IAF worden de volgende eisen gesteld:
- de IAF moet een onafhankelijke positie hebben, ook binnen een groep; dit impliceert ook specifieke regels ten aanzien van beloningsbeleid;
 - de IAF moet als geheel toereikend gekwalificeerd zijn en van voldoende omvang;
 - de IAF werkt risico gebaseerd;
 - de IAF dient periodiek verslag uit te brengen van gebleken tekortkomingen, inclusief de

daarbij behorende aanbevelingen ter verbetering.

- 5.2.2 De EBA guidelines stellen eisen aan de invulling van de IAF. Deze dient in haar audit plan aandacht te besteden aan:
- de kwaliteit van het internal control framework, inclusief:
 - de toepasselijkheid van de interne governance;
 - de toereikendheid van beleid en procedures, ook ter zake van compliance met wet- en toezichtsvereisten, de risk appetite en de strategie;
 - de naleving van regelgeving alsmede de besluiten vanuit het Bestuur;
 - de juiste implementatie van procedures;
 - de toereikendheid van de uitgevoerde beheersmaatregelen en de rapportage van de andere 'control functions' hierover;
 - de integriteit van processen rondom de door de bank gehanteerde methoden en technieken inclusief de gehanteerde assumpties en gehanteerde informatie bij de verschillende interne modellen (uitgewerkt in 6.2.3);
 - de kwaliteit van het risk management framework inclusief de evaluatie van de kwaliteit en het gebruik van kwalitatieve risico identificatie en assessment, alsmede de risico mitigerende maatregelen.
- 5.2.3 De EBA guidelines zijn een verdieping van de door de BCBS verwoorde governance principes (BCBS #328), waarbij principe 10 de onafhankelijke positie en de gewenste rol van de IAF voorschrijft. Daarin wordt tevens aangegeven dat de IAF zich aan nationale en internationale professional standards dient te conformeren, zoals opgesteld door het Institute of Internal Auditors. De vereisten worden opgenomen in een Internal Audit Charter die wordt afgestemd met bestuur en auditcomité.
- 5.2.4 Tot slot geven de EBA guidelines aan dat de IAF ook in haar programma aandacht dient te besteden aan complexe organisatiestructuren en niet-standaard activiteiten. Beoordelingscriteria zijn daarbij de transparantie, duidelijke economische rationale en naleving van wettelijke voorschriften.
- 5.2.5 Het kader voor risicobeheer moet worden onderworpen aan onafhankelijk intern en extern onderzoek en regelmatig opnieuw worden getoetst aan de risicotolerantie/-bereidheid van de instelling, waarbij informatie wordt meegewogen afkomstig van de risicobeheerder en, waar van toepassing, het risicocomité. In aanmerking te nemen factoren zijn interne en externe ontwikkelingen, balans- en inkomstengroei, toenemende complexiteit van de bedrijfsactiviteiten van de instelling, het risicoprofiel en de werkstructuur, geografische expansie, fusies en overnames en de introductie van nieuwe producten of business Lines.
- 5.2.6 Een instelling ontwikkelt en handhaaft een krachtig en coherent kader voor interne beheersing met specifieke onafhankelijke controlefuncties die door werknemers met de vereiste rang worden uitgeoefend. Een geschikt kader voor interne beheersing vereist tevens dat onafhankelijke werknemers in een controlefunctie nagaan of het beleid en de procedures worden gevolgd. 'Control functions' moeten een risicobeheer-, compliance- en auditfunctie (IAF) omvatten.
- 5.2.7 De IAF moet op een passend hiërarchisch niveau zijn geplaatst en moet rechtstreeks rapporteren aan het leidinggevend orgaan. De IAF moet een onafhankelijke positie innemen tegenover de bedrijfs- en ondersteuning eenheden die zij monitort en controleert, en organisatorisch van elkaar onafhankelijk zijn (aangezien zij verschillende functies uitoefenen). In minder complexe en kleinere instellingen kunnen taken van de risicobeheerder en compliance officer worden gecombineerd. De werknemers in een IAF op het niveau van de groep moeten toezicht uitoefenen op de vervullers van deze functie bij dochterondernemingen.
- Om als onafhankelijk te worden aangemerkt, moet een IAF aan de volgende voorwaarden voldoen:
- a de IAF-medewerkers verrichten geen taken die vallen onder de activiteiten die zij behoren te monitoren en controleren;
 - b de IAF is organisatorisch gescheiden van de activiteiten die gemonitord en gecontroleerd moeten worden;

- c de Chief Audit Executive dient rechtstreeks te rapporteren aan het toezichthoudend orgaan en relevante comités en dient hun bijeenkomsten geregeld bij te wonen; en
- d de beloning van personeel in een IAF mag niet gekoppeld zijn aan de verrichting van activiteiten die vanuit de controlefunctie worden gemonitord en gecontroleerd, of anderszins zijn of haar objectiviteit kunnen ondermijnen.
- 5.2.8 Er moeten voldoende gekwalificeerde werknemers in de IAF aanwezig zijn (in groepsondernemingen bij zowel de moeder- als dochterondernemingen). Het personeel moet op permanente basis gekwalificeerd zijn en passend worden opgeleid. Het moet daarnaast beschikken over geschikte datasystemen en ondersteuning en toegang hebben tot interne en externe informatie, nodig om hun verantwoordelijkheden na te komen.
- 5.2.9 De IAF beoordeelt het kader voor interne controle op doeltreffendheid en efficiëntie. Hij moet volledige toegang hebben tot relevante documenten en gegevens in alle operationele en 'control functions'.
De IAF moet controleren of alle activiteiten en eenheden van een instelling (inclusief de andere 'control-functions' zijnde de risicobeheerder en compliance officer) zich houden aan de beleidsmaatregelen en procedures. De interne-auditfunctie dient daarom niet met een andere functie te worden gecombineerd. De interne auditor moet tevens beoordelen of bestaande beleidsmaatregelen en procedures nog steeds geschikt zijn en aan de wettelijke en regelgevingsvereisten voldoen.
De IAF moet met name de integriteit van de processen controleren en daarbij de betrouwbaarheid waarborgen van de methoden en technieken, aannames en informatiebronnen die in de interne modellen van de instelling worden benut (bijv. risicomodellering en de waardering ten behoeve van de financieel-administratieve verantwoording en verslaglegging). Voorts moet hij de instrumenten voor kwalitatieve risico-identificatie en –beoordeling controleren op kwaliteit en toepassing. Om de onafhankelijke positie van de IAF te versterken, moet hij echter niet rechtstreeks worden betrokken bij het ontwerp en de selectie van modellen of andere instrumenten voor risicobeheer.
- 5.2.10 De IAF moet zich houden aan nationale en internationale professionele normen (bijvoorbeeld voor de RA's en AA's in de IAF die van de NBA en voor de interne auditors in het algemeen die van het Institute of Internal Auditors (IIA)). Werkzaamheden in het kader van de IAF moeten worden verricht op basis van een auditplan en gedetailleerde auditprogramma's waarbij een op risico's gebaseerde benadering wordt gehanteerd. Het auditplan moet door het auditcomité en/of de Raad van Commissarissen worden goedgekeurd.
- 5.2.11 De IAF rapporteert zijn bevindingen en suggesties voor relevante verbeteringen in de interne controles rechtstreeks aan het leidinggevend orgaan en/of (in voorkomend geval) zijn auditcomité. Alle auditaanbevelingen moeten op de respectieve managementniveaus worden onderworpen aan een formele follow-upprocedure om de omzetting ervan te waarborgen en rapporteren.
- 5.2.12 De EBA geeft verder richtlijnen ten aanzien van de volgende onderwerpen, die daarmee dus onderdeel van het plan van de interne auditor moeten zijn:
- de bedrijfsstructuur en –organisatie;
 - het leidinggevend orgaan;
 - beoordeling van het kader voor interne governance;
 - het auditcomité en het Risk Committee;
 - kader voor gedragsregels;
 - het uitbestedings- en beloningsbeleid;
 - nieuwe producten;
 - de riskmanagementfunctie;
 - de compliance functie;
 - informatiesystemen en bedrijfscontinuïteit;
 - transparantie van de interne governance.

5.3 Voorschriften internal auditor vanuit de CRR

- 5.3.1 In de CRR wordt in verschillende artikelen aangegeven dat beleid en procedures onderwerp

dienen te zijn van periodieke interne audit. De interne auditor zal deze verplichte werkzaamheden dus onderdeel moeten maken van zijn jaarplan. Over de uitkomsten zal de interne auditor vervolgens moeten communiceren met de toezichthouder(s) DNB/ECB. Dit betreft:

- artikel 104, Instellingen moeten helder beleid en procedures opstellen ten aanzien van de vraag welke posities opgenomen moeten worden in het trading book. De instelling moet dit adequaat documenteren en de IAF zal dit periodiek beoordelen;
- artikel 106, Instellingen moeten hun procedures voor interne hedges adequaat documenteren en de IAF zal dit periodiek beoordelen.

5.3.2 Voor instellingen die werken met advanced interne rating modellen voor de bepaling van de risk weighted assets (RWA) uit hoofde van kredietrisico geldt hoofdstuk 3 van de CRR; onderstaande vereisten zijn dus niet van toepassing indien de bank die IRB kredietrisicomodellen niet hanteert voor de RWA:

- artikel 179, Instellingen moeten hun risicoparameters voor kredietrisico goed vastleggen en indien portefeuilles een 'pool' vormen met andere instellingen, moet de instelling de scoringsmethodiek zelf goed beheersen en deze laten beoordelen door de IAF;
- artikel 184, Instellingen die vorderingen kopen en onderbrengen in 'pools', moeten interne procedures hebben hoe ze daar mee omgaan en hoe zij de risico's beheersen. De betreffende interne processen en procedures, alsmede het aankoop/verkoopproces alsook de beoordeling van de verkopende partij en serviceprovider, dienen onderwerp van (interne) audit te zijn;
- artikel 191, geeft de verplichting aan de IAF om tenminste jaarlijks de krediet Scoringsystemen en de werking daarvan te beoordelen, inclusief de werking van de kredietfunctie en de inschatting van Probability of Default (PD), Loss Given Default (LGD) Expected Loss (EL) en conversiefactoren. Hierbij dient zij alle toepasselijke vereisten in ogenschouw te nemen (artikel 169 t/m 190, zijnde CRR Sectie 6 Requirements for the IRB approach binnen chapter 3 Internal Ratings Based Approach van de CRR).

5.3.3 Voor instellingen die werken met interne modellen voor specifieke risicogebieden, geldt voor elk van de risicotypes dat als de toezichthouder voor het bepalen van de daarmee samenhangende RWA toestemming geeft, de IAF de risicomanagement processen, afdelingen en modellen jaarlijks moet beoordelen conform de CRR:

- artikel 221, voor wat betreft het toepassen van netting;
- artikel 225, voor de bepaling van de volatiliteit onder de Financial Collateral Comprehensive Method;
- artikelen 288, 292 en 293 voor de bepaling van het tegenpartij risico op derivaten transacties; hierbij worden gedetailleerde beoordelingsgebieden aangeduid;
- artikel 321, voor de bepaling van het operational risk. Overigens geeft de wetgever hier de ruimte dat dit ook door de externe accountant zou mogen geschieden;
- artikel 368, voor de risico's voortvloeiend uit, equity-, schuld, valutarisico of commodity's.

5.3.4 Uit efficiencyoverweging kan de interne auditor er voor kiezen de vereiste werkzaamheden niet elk in een separate audit te beleggen, maar volledig te integreren in zijn controle aanpak, waarbij de gehanteerde onderzoeksvragen die de IAF oppakt als onderdeel van haar audit werkzaamheden ten behoeve van het Bestuur van de bank, gecombineerd worden beantwoord met gerelateerde toezichthoudersvereisten. Alsdan zal de interne auditor tenminste jaarlijks inzichtelijk moeten maken aan de toezichthouder hoe hij/zij invulling heeft gegeven aan de verplichtingen, wat vanuit toezichthoudersperspectief geconstateerde onvolkomenheden zijn en wat op die specifieke onderwerpen de /haar conclusies van de IAF zijn.

6 Opdrachtbevestiging externe accountant

- 6.1 De wettelijke verplichting voor de externe accountant tot meldingen en inlichtingen aan de toezichthouder vloeit, voor zover van toepassing, voort uit de opdracht tot controle van de jaarrekening of de staten (art 3:88 en 4:27 Wft).
- 6.2 De externe accountant vermeldt dat de werkzaamheden niet zijn gericht op een systematische vaststelling dat aan alle regelgeving wordt voldaan.
- 6.3 De opdracht aan de externe accountant tot controle van de jaarrekening moet, voor zover van toepassing, voorzien in het toetsen van de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing (art. 22 Bpr).
- 6.4 De opdracht aan de externe accountant moet voorzien in controle van de staten. Dit is een separate opdracht die niet rechtstreeks uit de controle van de jaarrekening voortvloeit.
- 6.5 De opdracht aan de externe accountant voorziet niet in de opdrachten tot het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden met betrekking tot financiële informatie met betrekking tot de Rapportage Renterisico kredietinstelling (ex art. 3.72 lid 1 Wft) en de Rapportage in het kader van de bijdrage aan het depositogarantiefonds (ex art. 3.72 lid 1 Wft). Dit zijn separate opdrachten waarvoor een separate opdrachtbevestiging overeengekomen moet worden.
- 6.6 De opdracht aan de externe accountant moet, voor zover van toepassing, voorzien in onderzoek van de vermogensscheiding door beleggingsondernemingen. Dit is een separate opdracht die niet rechtstreeks uit de controle van de jaarrekening voortvloeit.
- 6.7 De opdracht aan de externe accountant moet, voor zover van toepassing, voorzien in onderzoek van het kostprijsmodel en de toerekening van kosten aan financiële producten. Dit is een separate opdracht die niet rechtstreeks uit de controle van de jaarrekening voortvloeit.
- 6.8 Bijlage 4 bevat voorbeelden van teksten voor opdrachtbevestigingen. Zie ook de internetpagina's van de NBA.

Bijlage 1 Themalijst externe accountant

De themalijst bevat de relevante regelgeving waarmee de externe accountant bij de controle van de jaarrekening of de staten voor DNB/ECB rekening mee houdt ten behoeve van eventuele meldingen aan toezichthouders. Deze lijst is 'thematisch' opgezet. De externe accountant zal deze lijst waar nodig aanpassen aan de specifieke omstandigheden.

Aandachtspunt	Referentie	Toelichting
Prudentieel toezicht (DNB)		
Vergunning Vergunning vereist voor uitoefenen bankbedrijf.	art. 2:11 Wft e.v., art. 3:7 Wft	Par. 4.1.1.4
Geschiktheid, betrouwbaarheid Eisen aan dagelijkse beleidsbepalers en aan toezichthouders op dit beleid.	art. 3:8 Wft, art. 3:9 Wft, art. 5 t/m 9 Bpr	Par. 4.1.1.4
Integere bedrijfsuitoefening Waarborgen integere bedrijfsuitoefening, incidentenregeling. Minimaal beheersing van de volgende integriteitsrisico's: <ul style="list-style-type: none"> - (de schijn van) belangenverstengeling (privébelangen, personeelscondities); - incidenten die een gevaar vormen voor een integere uitoefening van het bedrijf van een bank (bijvoorbeeld handel met voorkennis, fraude, witwassen); - zelftoetsing door personen die een integriteitgevoelige functie bekleeden; - de identiteit, de aard en de achtergrond van de cliënten (en hun mogelijke betrokkenheid bij witwassen en terrorismefinanciering). Verder dient de bank op verzoek van de toezichthouder de administratie te onderzoeken op personen die in verband met terroristische activiteiten de integriteit van de financiële sector kunnen schaden (o.a. watchlist).	art. 3:10 Wft, art. 3:17 Wft, art. 10 t/m 16 Bpr, toezicht- houders- re- gelingen	Par. 4.2
Aantal en plaats beleidsbepalers Minimaal twee natuurlijke personen die hun werkzaamheden vanuit Nederland verrichten.	art. 3:15 Wft	Par. 4.1.1.4
Zeggenschapsstructuur Eisen aan transparantie t.b.v. toezicht	art. 3:16 Wft	Par. 4.1.1.4
Beheerste bedrijfsvoering Beheersing van processen en bedrijfsrisico's.	art. 3:17 Wft, art. 17 t/m 23 Bpr	Par. 4.2
Interne auditor De effectiviteit van de organisatie-inrichting en van de procedures en maatregelen dient ten minste jaarlijks intern op onafhankelijke wijze te worden getoetst. Daartoe dient de organisatie te beschikken over een organisatieonderdeel dat deze interne controlefunctie uitoefent.	art. 17 lid 4 Bpr	Par. 4.2 en Par. 4.3
Uitbesteden van werkzaamheden Eisen t.a.v. beheersen risico's van uitbesteding.	art. 3:18 Wft, art. 27 t/m 32 Bpr	Par. 5.2.12 en Par. 4.2
Minimum aantal leden RvC en eisen aan samenstelling RvC Minimaal drie leden RvC en eisen aan samenstelling RvC.	art. 3:19 Wft	Par. 4.1.1.4

Aandachtspunt	Referentie	Toelichting
Minimum eigen vermogen Eisen aan de minimum omvang en samenstelling van het eigen vermogen.	art. 3:53 lid 1 Wft, art. 48 Bpr, art. 50 Bpr, toezicht- houders- regelingen	Par. 4.2.1.3 en Par. 4.3.4.1
Solvabiliteit Eisen aan minimumomvang van het toetsingsvermogen.	art. 3:18a Wft, art. 3: 57 Wft, art. 59 e.v. Bpr, CRR	Par. 4.2.1.3 en Par. 4.3.4.1
Liquiditeit Eisen aan minimumliquiditeit.	art. 3:63 Wft e.v., art. 23B Bpr, art. 106 Bpr, art. 108 Bpr art. 111 Bpr, toezicht- houders- regelingen, CRR	Par. 4.1.1.3 en Par. 4.2.1.3
Verklaring van geen bezwaar (Vvgb) Banken hebben voor bepaalde handelingen vooraf een vvgb van DNB of de minister van Financiën nodig (bv. deelnemingen, reorganisatie, etc.)	art. 3:95 t/m 106 Wft, art. 138 t/m 140 Bpr	Vaststellen of de vereiste vvgb is verkregen.
Gedragstoezicht (AFM)		
Beleggingsdiensten Additionele eisen aan bedrijfsvoering en voldoen aan gedragsregels.	art. 2:13 Wft, art. 4:14 lid 2 c Wft, art. 4:87 Wft, art. 4:88 Wft, Bgfo, Nrgfo	Par. 4.5

Bijlage 2 Themalijst interne auditor

De themalijst bevat de relevante regelgeving waarmee de internal auditor rekening mee houdt. Deze lijst is 'thematisch' opgezet. De internal auditor zal deze lijst aanpassen aan de specifieke omstandigheden.

Aandachtspunt	Referentie	Toelichting
Prudentieel toezicht (DNB - Interne auditor) De effectiviteit van de organisatie-inrichting en van de procedures en maatregelen dient ten minste jaarlijks intern op onafhankelijke wijze te worden getoetst. Daartoe dient de organisatie te beschikken over een organisatieonderdeel dat deze interne controlefunctie uitoefent.	art. 17 lid 4 Bpr	Par. 4.2.1
BCBS 223 The internal audit function in banks 20 principes met betrekking tot de Inrichting van een effectieve interne audit afdeling	BCBS 223	Par. 5.1 Kernvereisten zijn onafhankelijkheid, professionaliteit, integriteit Scope incl. outsourcing Er is een auditcomité en open communicatie met toezicht
EBA guidelines on Internal Governance Eisen aan 'control functions'; audit is één van die essentiële control functions	GL 2017/11	Par. 5.2
CRR Eisen rond specifiek uit te voeren controles		Par. 5.3
Trading book en hedges De IAF moet beleid en procedures rond het trading book en hedging periodiek beoordelen	CRR 104, 106	Par. 5.3.1
Interne rating modellen voor kredietrisico Bij gebruik van deze modellen dient de IAF jaarlijks de systematiek en de werking te beoordelen	CRR 179, 184, 191	Par. 5.3.2
Interne rating modellen voor andere risicotypen Bij gebruik van deze modellen dient de IAF jaarlijks de systematiek en de werking te beoordelen	CRR 221, 225, 288, 292, 293, 321, 368	Par. 5.3.3
Deposito Garantie Stelsel Om de wettelijke uitkeringstermijn te borgen vereist DNB jaarlijks een Standaard 4400 (tot 2018), ISAE 3402 (vanaf 2018) of een interne audit rapportage	Implementatiebesluit DGS Beleidsregel Individueel Klantbeeld Wft 2017	Par. 4.8 Hier is een rol voor zowel de interne auditor als de externe accountant

Bijlage 3 Vermogensscheiding

1 Interpretaties AFM

1.1 Reikwijdte

De verplichting van artikel 165d Bgfo is van toepassing op beleggingsondernemingen die financiële instrumenten of gelden voor een cliënt aanhouden. De bepalingen van de Nrgfo leiden er in Nederland in principe toe dat een bank betrokken is bij de afwikkeling van transacties en de bewaring van financiële instrumenten van cliënten. Dit betekent dat een bankbeleggingsonderneming jaarlijks een verslag van een externe accountant aan de AFM dient te overleggen over de deugdelijkheid van de in haar bedrijfsvoering getroffen maatregelen om te voldoen aan de artikel 165 tot en met 165c. Een orderremissier, broker of vermogensbeheerder (niet zijnde een bank), die betrokken is bij het doorgeven of uitvoeren van orders van een cliënt, dient ervoor te zorgen dat de cliënt haar financiële instrumenten en gelden op één of meerdere rekeningen op eigen naam aanhoudt bij een bank (art. 7:15 en art. 7:16 Nrgfo). Een dergelijke orderremissier, broker of vermogensbeheerder mag dus geen gelden en financiële instrumenten van cliënten in ontvangst nemen en aanhouden. In dat geval is de verplichting om een verslag van een externe accountant te overleggen dan ook niet van toepassing.

1.2 Selectiecriteria bewaarplaatsen

De AFM is van oordeel dat de bewaarinstelling bij de keuze van een derde instelling de nodige zorgvuldigheid in acht dient te nemen, teneinde de belangen van haar cliënten zoveel als redelijkerwijs mogelijk is te beschermen.

In artikel 165a, eerste lid, Bgfo is bepaald dat een beleggingsonderneming die financiële instrumenten voor een cliënt aanhoudt op een rekening bij een derde, de nodige bekwaamheid, zorgvuldigheid en waakzaamheid toepast bij de selectie, aanwijzing en periodieke beoordeling van de derde en van de regelingen voor het aanhouden en bewaren van de betrokken financiële instrumenten. De beleggingsonderneming houdt daarbij rekening met de deskundigheid en marktreputatie van de betrokken derde, evenals met alle op het aanhouden van deze financiële instrumenten betrekking hebbende wettelijke verplichtingen of marktpraktijken die de rechten van de cliënt nadelig kunnen beïnvloeden.

In artikel 7:15 Nrgfo is onder meer bepaald dat een beleggingsonderneming een zodanige regeling treft met betrekking tot de financiële instrumenten en gelden van cliënten, dat de rechten van die cliënten voldoende beschermd zijn. Hiermee dient te worden voorkomen dat financiële instrumenten en gelden door de beleggingsonderneming voor eigen rekening worden gebruikt.

In artikel 7:18 Nrgfo is onder meer bepaald dat een bewaarinstelling uitsluitend optreedt in het belang van de cliënten van de beleggingsonderneming voor wie financiële instrumenten bij de bewaarder in bewaring zijn gegeven.

Op het moment dat de bewaarinstelling met betrekking tot de door cliënten van de bank aan de bewaarinstelling in bewaring gegeven financiële instrumenten die zich in het buitenland bevinden, gebruik maakt van de (bewaar)diensten van een derde instelling in het buitenland, brengt artikel 7:18 Nrgfo met zich dat de bewaarinstelling bij de keuze van zo een derde instelling de nodige zorgvuldigheid in acht neemt, teneinde de belangen van haar cliënten zoveel als redelijkerwijs mogelijk is te beschermen. Om tot een zorgvuldige keuze te kunnen komen, dient door de bewaarinstelling onderzoek te worden gedaan naar onder meer (i) de regeling van de vermogensrechtelijke positie van de cliënt bij insolventie of faillissement van de bewaarinstelling of de derde waar financiële instrumenten bewaard worden, (ii) of de financiële instrumenten in het buitenland bewaard worden bij een betrouwbare instelling en (iii) de toepasselijkheid van Nederlandse en niet Nederlandse regelgeving met betrekking tot de compensatie van de financiële schade van de cliënten ten gevolge van insolventie of faillissement van de instelling.

Het begrip 'derde' is niet als zodanig gedefinieerd in de Wft of in de uitvoeringsrichtlijn Markets in Financial Instruments Directive (MiFID). De AFM is echter van oordeel dat de bepaling zou moeten reiken tot de derde waar de beleggingsonderneming (of de bewaarinstelling) de financiële instrumenten van cliënten rechtstreeks wil aanhouden. Dit is in de regel de derde waarmee de beleggingsonderneming of de bewaarinstelling rechtstreeks een custody agreement wil gaan afsluiten of heeft afgesloten. Hieruit volgt dat de beleggingsonderneming bij de selectie, aanwijzing en periodieke beoordeling van de derde, niet

het achterliggende netwerk aan sub-custodians van deze derde hoeft te beoordelen op de aspecten genoemd in artikel 165a Bgfo. De beleggingsonderneming kan door het onderzoeken van (a) de specifieke regels of marktpraktijken waaraan het aanhouden en bewaren van financiële instrumenten voor rekening van een andere persoon is gebonden in het rechtsgebied van de betrokken derde; (b) de mate waarin de derde is onderworpen aan het toezicht op de naleving van deze regels; en (c) de deskundigheid en marktreputatie van de betrokken derde, reeds een voldoende oordeel vormen over de kwaliteit van de wijze van vermogensscheiding en een keuze maken.

1.3 Fiscale eenheid

De AFM is van oordeel dat het deel uitmaken van de fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting en hoofdelijke aansprakelijkheid voor een loonbelastingclaim door de bewaarinstelling dient te worden voorkomen.

In artikel 7:18onder 2e, Nrgfo is bepaald dat een bewaarinstelling uitsluitend optreedt in het belang van de cliënten van de beleggingsonderneming voor wie financiële instrumenten bij de bewaarder in bewaring zijn gegeven.

De bepalingen van de vermogensscheiding dienen te waarborgen dat het vermogen van de bewaarinstelling separaat blijft van het vermogen van de beleggingsonderneming. De Wet op de vennootschapsbelasting 1969 (Vpb) en de Wet op de omzetbelasting 1968 (OB) kennen beide de fiscale faciliteit van de fiscale eenheid. Het fiscale eenheid regime veroorzaakt dat het vermogen van de bewaarinstelling fiscaal deel uitmaakt van het vermogen van de beleggingsonderneming. Vanwege de financiële risico's (claims van de fiscus op de activa van de bewaarinstelling) zou een bewaarinstelling in principe geen onderdeel mogen uitmaken van een fiscale eenheid voor de Vpb of de OB.

De fiscale eenheid voor de Vpb ontstaat op verzoek van twee belastingplichtigen, die aan de wettelijke voorwaarden voldoen. Doordat slechts op verzoek een fiscale eenheid Vpb ontstaat, is de toepassing van het fiscale eenheid regime in principe een beslissing van de belastingplichtigen (beleggingsonderneming en de bewaarinstelling).

De fiscale eenheid voor de OB is een faciliteit die onafhankelijk van de eigen beslissing van de belastingplichtige kan bestaan. Indien de verhouding tussen de beleggingsonderneming en de bewaarinstelling aan de voorwaarden van de wet voldoet, kan de Inspecteur de toepassing van de fiscale eenheid voor de OB ambtshalve stellen. Vanaf dat moment is er een civiele aansprakelijkheid van de bewaarinstelling voor de omzetbelasting binnen de fiscale eenheid.

De Wet op de loonbelasting 1964 kent een inlenersaansprakelijkheid. Indien de bewaarinstelling personeel inleent bij een andere bank van het concern, is de bewaarinstelling hoofdelijk aansprakelijk voor een eventuele loonbelastingclaim met betrekking tot deze werknemers.

De AFM wijst de bank op haar verantwoordelijkheid voor de toepassing van de bepalingen inzake vermogensscheiding bij belangenverstremgeling vanuit fiscaliteit. Het bestaan van de fiscale eenheid voor de Vpb, alsmede de inlenersaansprakelijkheid in de loonbelasting is door de bank zelf te bepalen.

1.4 Garantieverklaring

In artikel 7:18, onder 2g, Nrgfo is bepaald dat de nakoming van de verplichtingen door de bewaarinstelling is gegarandeerd door de beleggingsonderneming.

De AFM is van oordeel dat er sprake dient te zijn van een onvoorwaardelijke garantie van de bank. Bij een 'onvoorwaardelijke' garantie kan de cliënt de bank aanspreken als de bewaarinstelling haar verplichtingen jegens de cliënt niet of niet volledig na kan komen. De AFM is voorts van mening dat de bank haar cliënten moet informeren over het bestaan en de inhoud van de garantstelling.

1.5 Verpanding

De AFM is van oordeel dat het verstrekken van een pandrecht uit hoofde van beheer- of bewaarkosten in beginsel niet in overeenstemming is met hetgeen is bepaald in artikel 7:18 Nrgfo. Mocht dit in internationale verhoudingen op problemen stuiten, dan dient een waarborg te worden gecreëerd om de financiële instrumenten van de cliënten onbezwaard te laten zijn in het geval van een deconfiture van de bewaarinstelling.

In artikel 7:18, onder 2e, Nrgfo is bepaald dat een bewaarinstelling uitsluitend optreedt in het belang van de cliënten van de beleggingsonderneming voor wie financiële instrumenten bij de bewaarder in bewaring zijn gegeven.

Het verstrekken van een (eerste) pandrecht door een bewaarinstelling op de in bewaring gegeven financiële instrumenten van cliënten ten gunste van derden tot meerdere zekerheid voor de betaling van beheer- of bewaarkosten die gemaakt zijn ten behoeve van deze financiële instrumenten, is niet in het belang van de cliënten. In geval van een faillissement van een bewaarinstelling zou de pandhouder het pandrecht kunnen uitwinnen op de financiële instrumenten die bewaard worden voor de cliënten, indien deze bewaarinstelling in verzuim zou zijn met de betaling van beheer- of bewaarkosten. Dit betekent dat de mogelijkheid bestaat dat de bewaarinstelling op haar beurt niet meer volledig kan voldoen aan haar verplichtingen jegens haar cliënten.

1.6 Herverpanding

De AFM is van oordeel dat het herverpanden van rechten van de cliënt door de bank in beginsel niet in overeenstemming is met artikel 7:15 Nrgfo, tenzij de cliënt hiervoor uitdrukkelijk toestemming verleent in een aparte cliëntenovereenkomst, de cliënt is gewezen op de risico's en door de beleggingsonderneming voldoende waarborgen zijn getroffen voor de bescherming van de cliënt.

In artikel 7:15, eerste lid, Nrgfo is bepaald dat een beleggingsonderneming met betrekking tot de financiële instrumenten en gelden van cliënten een zodanige regeling dient te treffen dat naar het oordeel van de AFM de rechten van cliënten voldoende zijn beschermd.

Indien er door de cliënten van de bank een pandrecht wordt verstrekt op hun financiële instrumenten, ten gunste van de bank en de bank daarnaast, bijvoorbeeld op grond van haar algemene voorwaarden, tevens bevoegd is om de financiële instrumenten en andere vermogensrechten die door de cliënt aan haar zijn verpand te herverpanden, dan is dat niet in overeenstemming met artikel 6:15, eerste lid Nrgfo.

Door deze herverpanding van financiële instrumenten van cliënten van de bank aan derden kan immers een ongewenste situatie ontstaan. Het risico bestaat dat de cliënt aan zijn verplichtingen jegens de bank heeft voldaan (waardoor zijn verpanding is komen te vervallen), terwijl de financiële instrumenten mogelijk nog wel door de bank zijn herverpand aan een derde. De bank zal dan eerst aan haar verplichting jegens de derde dienen te voldoen, alvorens ook dat pandrecht kan komen te vervallen. De cliënt blijft in dit geval afhankelijk van de bank en bij een faillissement van deze bank ontstaat er mogelijk een probleem. De bank zal in de regel haar verplichtingen jegens de derde niet meer kunnen voldoen. Het pandrecht zal dan in de regel worden uitgewonnen door de derde (separatist) en de cliënten van de bank hebben in dat geval het nakijken. Dit risico blijkt veelal niet uit de formulering zoals opgenomen in de algemene voorwaarden dienstverlening inzake financiële instrumenten zoals overeengekomen tussen de bank en haar cliënten.

2 *Vragen en antwoorden AFM*

2.1 Op welke beleggingsonderneming is de verplichting van toepassing om aan de AFM een verslag van de externe accountant over de vermogensscheiding te overleggen?

De verplichting van artikel 165d Bgfo is van toepassing op beleggingsondernemingen die financiële instrumenten of gelden voor een cliënt aanhouden.

De regelingen in de Nrgfo leiden er in Nederland in principe toe dat een bank betrokken is bij de afwikkeling van transacties en de bewaring van financiële instrumenten van cliënten. Dit betekent dat een bankbeleggingsonderneming jaarlijks een verslag van een externe accountant aan de AFM dient te overleggen over de deugdelijkheid van de in haar bedrijfsvoering getroffen maatregelen om te voldoen aan de artikel 165 tot en met 165c.

Een orderremissier, broker of vermogensbeheerder (niet zijnde een bank), die betrokken is bij het doorgeven of uitvoeren van orders van een cliënt, dient er voor te zorgen dat de cliënt haar financiële instrumenten en gelden op één of meerdere rekeningen op eigen naam aanhoudt bij een bank (art. 7:15 en 7:16 Nrgfo). Een dergelijke orderremissier, broker of vermogensbeheerder mag dus geen gelden en financiële instrumenten van cliënten in ontvangst nemen en aanhouden. In dat geval is de verplichting

om een verslag van een externe accountant te overleggen dan ook niet van toepassing.

2.2 Binnen welke termijn dient een beleggingsonderneming een verslag van de externe accountant over de vermogensscheiding aan de AFM te overleggen?

Een bankbeleggingsonderneming dient het verslag van de externe accountant binnen zes maanden na afloop van het boekjaar aan de AFM te verstrekken, analoog aan de gehanteerde termijn in artikel 3:71 en artikel 4:85 Wft voor de jaarrekening en het jaarverslag.

Bijlage 4 Voorbeelden van teksten

Deze bijlage bevat voorbeelden van teksten voor opdrachtbevestigingen, bevestigingen bij de jaarrekening of staten en directiebrieven of accountantsverslagen.

1 Aanvullende paragrafen opdrachtbevestiging

1.1 Meldingen en inlichtingen aan toezichthouders

Wij hebben als externe accountant die de jaarrekening en de staten ten behoeve van De Nederlandsche Bank²⁰ controleert van [klant], overeenkomstig artikel 3:88, lid 1 en lid 2²¹, van de Wet op het financieel toezicht, de verplichting om De Nederlandsche Bank zo spoedig mogelijk kennis te geven van elke omstandigheid waarvan wij bij de uitvoering van ons onderzoek kennis hebben gekregen en die:

- in strijd is met de ingevolge deel 3 van de wet opgelegde verplichtingen; of
- het voortbestaan van [klant] bedreigt;²²
- die leidt tot weigering van het afgeven van een verklaring of tot het maken van voorbehouden.

Wij hebben als externe accountant die de jaarrekening en de staten ten behoeve van de toezichthouder²³ controleert van [klant], overeenkomstig artikel 3:88, lid 4, van de Wet op het financieel toezicht, de verplichting bepaalde inlichtingen te verstrekken aan De Nederlandsche Bank ten behoeve van het toezicht. Overeenkomstig artikel 136, lid 1, van het Besluit prudentiële regels Wft betreffen deze inlichtingen:

- het accountantsverslag aan de bestuurders en de raad van commissarissen;
- de directiebrieven;
- overige correspondentie tussen de externe accountant en [klant] die rechtstreeks betrekking heeft op de verklaring bij de jaarrekening of de staten van [klant]; en
- indien De Nederlandsche Bank daarom verzoekt, een nadere toelichting op de gegevens, hiervoor bedoeld;
- wij hebben als externe accountant die de jaarrekening controleert van [klant], overeenkomstig artikel 4:27, lid 1 en lid 2²⁴, van de Wet op het financieel toezicht, de verplichting om Autoriteit Financiële Markten zo spoedig mogelijk elke omstandigheid te melden waarvan wij bij de uitvoering van ons onderzoek kennis hebben gekregen en die;²⁵
- in strijd is met de ingevolge deel 4 van de wet opgelegde verplichtingen;²⁶
- leidt tot weigering van het afgeven van een verklaring of tot het maken van voorbehouden.

Wij hebben als externe accountant die de jaarrekening controleert van [klant], overeenkomstig artikel 4:27, lid 4, van de *Wet op het financieel toezicht*, de verplichting bepaalde inlichtingen te verstrekken aan Autoriteit Financiële Markten ten behoeve van het toezicht. Overeenkomstig artikel 107, lid 1, van het Besluit gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft betreffen deze inlichtingen:

- het accountantsverslag aan de bestuurders en de raad van commissarissen;
- de directiebrieven²⁷;
- correspondentie tussen de externe accountant en [klant] die rechtstreeks betrekking heeft op de verklaring omtrent de getrouwheid van de jaarrekening van [klant].

²⁰ De passage “de jaarrekening en”, is niet van toepassing bij bijkantoren. De passage “en de staten ten behoeve van De Nederlandsche Bank” alleen indien van toepassing.

²¹ De passage “en lid 2” alleen indien van toepassing (betreft het derde opsommingsteken).

²² “;” vervangen door “.” indien het derde opsommingsteken niet van toepassing is.

²³ De passage “en de staten ten behoeve van de toezichthouder” alleen indien van toepassing.

²⁴ De passage “en lid 2” alleen indien van toepassing (betreft het tweede opsommingsteken).

²⁵ “.” en opsommingsteken wegnemen indien het tweede opsommingsteken niet van toepassing is.

²⁶ “;” vervangen door “.” indien het tweede opsommingsteken niet van toepassing is.

²⁷ Op grond van art. 107 lid 2 Bgfo bevat de directiebrieven met betrekking tot een icbe en een beheerder van een icbe in ieder geval een verklaring van de externe accountant of en zo ja, in hoeverre hij de inrichting van de bedrijfsvoering heeft beoordeeld.

De controle van de jaarrekening en de staten ten behoeve van De Nederlandsche Bank²⁸ wordt uitgevoerd in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder begrepen de regelgeving die geldt voor [klant]. De externe accountant behoeft op grond van de meldingsplichten geen andere werkzaamheden te verrichten dan de werkzaamheden die op grond van de opdracht tot controle van de jaarrekening en de staten zullen worden uitgevoerd. Dit impliceert dat onze werkzaamheden niet zijn gericht op een systematische vaststelling dat aan alle regelgeving wordt voldaan. De controle van de jaarrekening is gericht op de getrouwheid daarvan. De controle de staten is gericht op opstelling in overeenstemming met de bepalingen van en ingevolge de Wft. Om die reden bestaat geen zekerheid dat de toezichthouder alle voor hem belangrijke omstandigheden (tijdig) krijgt gemeld.

Mede ter verkrijging van een deugdelijke grondslag, maken wij de inhoud van een eventueel voorgenomen melding tevoren aan [klant] kenbaar. Alvorens wij tot melding aan De Nederlandsche Bank of Autoriteit Financiële Markten zullen overgaan, zullen wij [klant] in de gelegenheid stellen om de melding zelf onverwijld te verrichten. Dit laat onverlet de wettelijke eis om zo spoedig mogelijk tot melding van de bovengenoemde omstandigheden over te gaan.

Ingevolge de bepalingen in de Wet op het financieel toezicht is de externe accountant die op grond van de wettelijke meldingsplicht tot een melding of tot het verstrekken van inlichtingen aan De Nederlandsche Bank of Autoriteit Financiële Markten is overgegaan, niet aansprakelijk voor schade die een derde dientengevolge lijdt, tenzij aannemelijk wordt gemaakt dat, gelet op alle feiten en omstandigheden, in redelijkheid niet tot kennisgeving of tot het verstrekken van inlichtingen had mogen worden overgegaan.

1.2 Toetsing en beoordeling organisatie-inrichting en risicobeheersing

Wij zijn (voorts) met u overeengekomen de toetsing en beoordeling op hoofdlijnen met betrekking tot de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing te verrichten die voortvloeien uit artikel 22, Besluit prudentiële regels Wft. Deze toetsing en beoordeling zijn nader omschreven in de NBA-handreiking 1145, *Specifieke wettelijke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken*, uitgegeven door de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants.

1.3 Controle staten

Ingevolge artikel 3:72 lid 7 Wft dienen de staten, verstrekt door een bank aan De Nederlandsche Bank, eenmaal per jaar te worden voorzien van een verklaring, afgegeven door een externe accountant.

Wij zijn met u overeengekomen een onderzoek resp. specifieke werkzaamheden uit te voeren, uitmonde in een controleverklaring bij de staten en een rapport van feitelijke bevindingen betreffende de 'Rapportage renterisico'²⁹, met inachtneming van NBA-handreiking 1145, *Specifieke wettelijke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken*, uitgegeven door de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants. Wij zijn met u overeengekomen de volgende specifieke werkzaamheden betreffende de 'Rapportage renterisico' uit te voeren:

...³⁰

1.4 Onderzoek vermogensscheiding (bank)beleggingsondernemingen

Deze tekst wordt opgenomen voor een (bank)beleggingsonderneming.

Ingevolge artikel 65d van het Besluit Gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft legt een beleggingsonderneming eenmaal per jaar aan de AFM een verslag over van een externe accountant over de naleving door de beleggingsonderneming van de artikel 165 tot en met 165 c betreffende de scheiding van gelden en financiële instrumenten die voor een cliënt worden aangehouden, gelden en financiële

²⁸ De passage "de jaarrekening en", is niet van toepassing bij bijkantoren. De passage "en de staten ten behoeve van De Nederlandsche Bank" alleen indien van toepassing.

²⁹ 'en een rapport van feitelijke bevindingen betreffende de 'Rapportage renterisico' is alleen van toepassing op banken.

³⁰ Zie Deel 3 van de HRA, tekst 12.4.1 *Rapport van feitelijke bevindingen* ex art. 3:72 lid 7 Wft bij *Rapportage renterisico kredietinstelling* ex art. 3:72 lid 1 Wft. Het sjabloon is eind 2013 aangepast. De tekst in de HRA is ten tijde van het schrijven van deze handreiking nog niet geactualiseerd.

instrumenten die voor andere cliënten worden aangehouden en eigen gelden en financiële instrumenten.

Wij zijn met u overeengekomen een onderzoek uit te voeren, uitmondende in een rapport, met inachtneming van NBA-handreiking 1145, *Specifieke wettelijke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken*, uitgegeven door de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants.

1.5 Onderzoek kostprijsmodel

Ingevolge artikel 86g lid 2 *Besluit Gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft*, wordt de juistheid van het kostprijsmodel [*omschrijving*] van [*klant*] onderzocht door een accountant. Tevens wordt de juistheid en volledigheid van de toerekening van de begrote kosten voor advies en distributie aan de financiële producten door [*klant*] ex artikel 86g lid 1 van dit besluit, jaarlijks onderzocht, teneinde vast te stellen of deze in overeenstemming zijn met deze bepaling.

Wij zijn met u overeengekomen een assurance-opdracht uit te voeren met betrekking tot het kostprijsmodel [*omschrijving*] en de toerekening van de begrote kosten voor advies en distributie aan de financiële producten, uitmondende in een assurance-rapport, met inachtneming van NBA-handreiking 1145 *Specifieke wettelijke verplichtingen vanuit de toezichtregelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij banken*, uitgegeven door de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants.

Het doel van de assurance-opdracht is het verschaffen van een redelijke mate van zekerheid dat het kostprijsmodel en de toerekening van de begrote kosten voor advies en distributie aan de financiële producten in overeenstemming zijn met de bepalingen van artikel 86g lid 1 *Besluit Gedragstoezicht financiële ondernemingen Wft*.

Het onderzoeksobject valt uiteen in informatie waarover een redelijke mate van zekerheid is te verstrekken, bijvoorbeeld de werkelijke en de begrote kosten van advies en distributie, en informatie waarover de accountant zich geen of slechts in beperkte mate een oordeel kan vormen, bijvoorbeeld de gehanteerde veronderstellingen over het aantal producten dat naar verwachting wordt verkocht, of de winstmarge die wordt gehanteerd. Het is daarom niet mogelijk om een redelijke mate van zekerheid te verstrekken bij het kostprijsmodel en de kostenallocatie als geheel. Het ministerie van Financiën en de Autoriteit Financiële Markten hebben er tijdens overleg met de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants begrip voor getoond dat de accountant dienaangaande voorbehouden zal moeten maken in de rapportage.

Wij zullen onze opdracht uitvoeren in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder begrepen de Verordening gedragscode en de Nadere voorschriften onafhankelijkheid van de openbaar accountant.

Wij zullen de opdracht uitvoeren en de uitslag van ons onderzoek weergeven in een assurance-rapporten in overeenstemming met Standaard 3000A, *Assuranceopdrachten anders dan opdrachten tot controle of beoordeling van historische financiële informatie (attest opdrachten)*. Indien u prijs stelt op een exemplaar van deze standaard kunnen wij u dit toesturen.

Wij zijn gehouden ons onderzoek zodanig te plannen en uit te voeren dat, voor zover mogelijk, een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de kostprijsmodellen en de toerekening van de begrote kosten geen afwijkingen van materieel belang bevatten in overeenstemming met de van toepassing zijnde criteria. Een assurance-opdracht omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van relevante gegevens. Daarbij zullen wij onder meer betrekken:

- de beschrijving van de kostprijsmodellen, de processen en beheersingsmaatregelen en de toerekening van de begrote kosten aan financiële producten;
 - de inzichtelijkheid en controleerbaarheid van de documentatie;
 - de samenhang met het proces van begroting, planning en budgettering;
 - de redelijkheid van de aannames die worden gehanteerd en of deze regelmatig worden getoetst;
 - de gedegenheid van de analyse en het onderzoek van de begrote tijdsbesteding per handeling;
 - de juistheid en volledigheid van de opgenomen kostencategorieën;
 - de aanvaardbaarheid van allocaties en verdeelsleutels;
-

-
- de aansluiting van de gegevens op de bedrijfsprocessen, de managementcyclus en de administratie;
 - de relatie tussen de kosten en de verleende dienst;
 - de differentiatie naar processen, productsoorten en producten;
 - het interne beheersingsproces rond de schatting van het aantal te verkopen producten;
 - het interne beheersingsproces rond de vaststelling van de (positieve) winstmarge;
 - de tarieven zoals vermeld in de dienstverleningsdocumenten;
 - validatie en back-testing.

Vanwege het feit dat deelwaarneming als methode wordt toegepast en andere beperkingen die inherent zijn aan een assurance-opdracht, gevoegd bij de beperkingen die inherent zijn aan elk systeem van interne beheersing, is er een risico dat materiële fouten in de beoordeelde informatie onontdekt blijven.

Wij zijn de accountant van de vennootschap en controleren de jaarrekening van de vennootschap in overeenstemming met Nederlands recht. Onze controle van de jaarrekening is niet geschikt om assurance te verstrekken met betrekking tot de kostprijsmodellen en de toerekening van kosten en derhalve is sprake van een aanvullende opdracht die wij in deze brief aan u bevestigen.

2 Aanvullende paragrafen bevestiging bij de jaarrekening of de staten

Aan de standaardtekst van de bevestiging bij de jaarrekening of de staten worden de volgende paragrafen, voor zover relevant, toegevoegd.

De activiteiten en diensten van *[de vennootschap en haar deelnemingen / het fonds]* zijn in lijn met de vergunningen afgegeven door De Nederlandsche Bank of de Autoriteit Financiële Markten.

Wij hebben u geïnformeerd over alle communicatie met de toezichthouder(s) omtrent de naleving van regelgeving en mogelijke overtredingen daarvan, onderzoeken door en besprekingen met de toezichthouder(s) alsmede vastleggingen daarvan.

Wij hebben u geïnformeerd omtrent alle bij ons bekende omstandigheden die u, als externe accountant, aanleiding kunnen geven tot het doen van een melding aan de toezichthouder(s) ingevolge uw wettelijke meldingsplicht.

Alleen indien zich omstandigheden hebben voorgedaan die aanleiding hebben gegeven tot het doen van een melding wordt de volgende passage opgenomen.

De omstandigheden die aanleiding hebben gegeven tot het doen van een melding aan de toezichthouder(s) zijn de volgende.

...

3 Aanvullende paragrafen directiebrief of accountantsverslag

3.1 Meldingen aan toezichthouders

Indien een melding heeft plaatsgevonden dan wordt dit vermeld in de brief van bevindingen of het accountantsverslag. Daartoe wordt de volgende tekst gebruikt.

Bij onze werkzaamheden hebben wij kennis gekregen van de volgende omstandigheden waarop de wettelijke meldingsplicht van een externe accountant zoals bedoeld in *[art. 3:88 van de Wet op het financieel toezicht / art. 4:27 van de Wet op het Financieel toezicht]*, van toepassing is.

...

Wij hebben vastgesteld dat *[klant]* De Nederlandsche Bank en/of Autoriteit Financiële Markten op *[datum]* op de hoogte heeft gesteld van deze omstandigheden³¹.

Wij hebben met een brief d.d. *[datum]* deze omstandigheden aan De Nederlandsche Bank en/of Autoriteit Financiële Markten gemeld.

³¹ Alleen indien van toepassing.

3.2 *Toetsing en beoordeling organisatie-inrichting en risicobeheersing*

De volgende tekst over de toetsing en beoordeling op hoofdlijnen met betrekking tot de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing wordt opgenomen in de brief van bevindingen of het accountantsverslag.

Conform artikel 22 Besluit prudentiële regels Wft hebben wij, in overeenstemming met de opdrachtbevestiging d.d. ..., de toereikendheid van de organisatie-inrichting en risicobeheersing op hoofdlijnen getoetst en beoordeeld.

Naast de bevindingen zoals omschreven in deze brief/ dit verslag, hebben deze werkzaamheden geen andere bevindingen opgeleverd waarvan kennisneming door u noodzakelijk zou zijn.

of

Naast de bevindingen zoals omschreven in deze brief / dit verslag, hebben deze werkzaamheden de volgende andere bevindingen opgeleverd:

....

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Postbus 7984
1008 AD Amsterdam
Antonio Vivaldistraat 2-8
1083 HP Amsterdam
T 020 301 03 01
nba@nba.nl
www.nba.nl